

Roser Tey
i Freixa

Danys humans a la Guerra de Successió. El testimoni dels expedients matrimonials de Barcelona, 1714-1715

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

Roser Tey
i Freixa

Danys humans a la Guerra de Successió. El testimoni dels expedients matrimonials de Barcelona, 1714-1715

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

Institut de
cultura: ARXIU HISTÒRIC
DE LA CIUTAT

Junta de Govern de l'Institut de Cultura:

Ferran Mascarell

Regidor president de la Comissió de Cultura, Educació i Benestar Social

Marina Subirats

Vicepresidenta

Carles Martí, Maravillas, Rojo, Jaume Ciurana, Teresa M. Fandos, Àngeles Esteller, Xavier Basso, Ricard Martínez, Ricard Gomà, Júlia Pérez, Blanca Barbero, Xavier Robert, Josep Ramoneda, Carme Riera

Lluïsa Pedrosa

Secretària delegada

Lluís Salvat

Interventor delegat

Oriol Balaguer

Director gerent

Xavier Suñol

Director de Patrimoni

Xavier Tarraubella

Director de l'Arxiu Històric de la Ciutat

Secretaria:

Dolça Roca

Coordinador de les edicions del Seminari d'Història de Barcelona:

Ramon Grau

© del text, Roser Tey i Freixa

© de l'edició:

Arxiu Històric de la Ciutat

(Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona)

Casa de l'Ardiaca

Santa Llúcia, 1

08002 Barcelona

Tel. 93 318 11 95

Fax 93 317 85 27

E-mail: shb@mail.bcn.es

Pàg. web: www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/

Disseny gràfic: Ferran Cartes / Montse Plass

Revisió lingüística: Montserrat Gómez Garnau

Fotomecànica i impressió: Imatge i Producció Editorial Municipal

ISSN: 1576-26-37

Dipòsit legal: B. 11.641-2000

Gener de 2005

Justificació

El seguiment d'un estudi genealògic pot esdevenir una experiència apassionant i enriquidora, sense límits, capaç de generar gairebé addicció per la diversitat de coneixements que va oferint en el curs de la realització. Uns exemples concrets, entre molts d'altres, ho poden il·lustrar: només l'anàlisi comparativa dels capítols matrimonials i dels testaments que van emergint en les diverses generacions d'una família, tan plens de significat respecte de la posició social dels interessats i dels valors imperants en cada moment històric, ja obliga a familiaritzar-se amb una terminologia específica, que pot abastar aspectes legals, econòmics, de costums i fins i tot d'indumentària. D'altra banda, molt sovint la troballa fortuïta d'un document descobreix perspectives insospitades: la relació amb un gremi d'artesans permet, no sols penetrar en l'entramat corporatiu i veure com s'organitzava l'activitat productiva de tots els membres, sinó també estudiar com aquests tenien relligats a través de la corporació tots els seus deures cívics i militars. I encara més: l'aparició ocasional d'un rerefons de guerra, que obliga a contextualitzar la que correspon a cada generació. De manera gradual i gairebé insensiblement, es passa de l'àmbit més estrictament privat a l'esfera pública.

Tanmateix, algunes vegades aquest trajecte adquireix una dimensió especial perquè connecta amb fets històrics de molta ressonància: és el cas que origina aquest estudi, en què els protagonistes i les seves circumstàncies semblaven voler sortir de les pàgines del llibre i reclamar el seu lloc en la memòria col·lectiva. Tot es va originar en ocasió de rastrejar la presència d'un

cognom entre les informacions matrimonials de l'Arxiu Diocesà de Barcelona i comprovar que la majoria de les persones que hi constaven entre els anys 1711 i 1715 apareixien relacionades d'una manera o altra amb la Guerra de Successió: en aquest cas, la guerra ja no era solament un escenari, sinó una peripècia que impregnava o canviava la vida d'aquestes persones, gairebé sempre gent corrent, sense cap relleu social destacable. Potser per la magnitud del conflicte i la importància de les seves conseqüències polítiques, tan presents encara en la nostra consciència nacional, els relats –o simples citacions– d'episodis i fets d'aquella guerra viscuts en primera persona, a més de ser testimonis excepcionals d'uns esdeveniments ja descrits per tants historiadors, es revesteixen per al lector ocasional d'una mena de fascinació que transforma els seus autors en personatges vivents, portadors d'un missatge històric que ens sentim convidats a rellegir gairebé tres segles després.

No m'he sabut resistir a la seva invitació de fer junts el recorregut: només calia cedir la paraula als protagonistes i agrupar i situar els seus relats en el context corresponent per emprendre l'aventura apassionant de veure'ls viure i morir a la Barcelona de començament del segle XVIII i compartir amb ells uns fets tan significatius i transcendents encara avui per a tots nosaltres.

Base documental: les informacions prèvies a la llicència de matrimoni

El Concili de Trento va establir unes disposicions per assegurar la validesa universal del matrimoni contret pel lliure i mutu consentiment dels esposos, discutida fins aquell moment si aquests recorrien a casaments clandestins quan la pressió paterna anava en sentit diferent de la seva voluntat: a més del conflicte familiar, se'n posava en qüestió la legalitat social. Calia establir unes condicions que garantirien davant la societat «la voluntat de l'Església d'ajudar a constituir el signe exterior del matrimoni», en paraules d'un teòleg historiador del Concili,¹ que indubtablement és la donació mútua, però sempre expressada dins la comunitat i en presència de testimonis: si manquessin aquestes condicions, les persones haurien de ser considerades inaptes i el contracte, nul. Per evitar que la presència dels testimonis fos merament eventual i poc efectiva, es disposà que un d'ells fos una persona vinculada a la institució eclesial, és a dir, un prevere, que a la vegada deixaria constància de l'acte per mitjà del registre parroquial.

A partir d'aquell moment nasqué el riquíssim patrimoni documental constituït pel fons diocesà dels expedients matrimonials, col·lecció de les informacions prèvies a l'atorgament de les llicències. Perquè, abans d'autoritzar el casament, calia assegurar-se que els aspirants no tenien cap impediment que pogués invalidar-lo: que no estiguessin ja casats o compromesos per

1. Josepho DE COCK, *L'Église et le sacrement de mariage d'après les actes du Concile de Trente*, MAYDI, 1966.

paraula formal de casament amb altra persona; que, en la mesura que això pogués ser observable, demostrassin la capacitat mínima per assumir les responsabilitats d'aquest estat i, evidentment, que pertanyessin a l'Església catòlica. A part del moment en què es feia públic a les respectives parròquies l'anunci del casament projectat, per si algú tenia alguna cosa a objectar-hi, la informació es basava en les declaracions d'almenys dos testimonis majors d'edat per a cadascun dels contraents, els quals havien de donar fe, per jurament si calia, que coneixien prou bé la persona sol·licitant per garantir que qualsevol incidència en la seva vida privada no els seria desconeguda.

Les informacions dels testimonis i els altres documents necessaris (fe de baptisme, certificats de viduïtat, etc.) formaven part de l'expedient que es presentava a l'aprovació del vicari general de la diòcesi corresponent, o persona delegada, els quals atorgaven la llicència i la trametien a la parròquia de procedència dels demandants, on s'havia de celebrar la cerimònia nupcial. En els registres d'aquests expedients conservats als arxius episcopals es pot trobar documentada una part molt important de la vida i els costums de la població, sovint d'un interès històric i sociològic excepcionals.

Els expedients matrimonials a l'Arxiu Diocesà de Barcelona

La sèrie dels expedients de matrimoni conservats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (*ADB*) abasta des de l'any 1656 fins al 1897 i reflecteix fidelment els canvis lingüístics, socials i de mentalitat que una durada tan llarga imposa, fins i tot en un context gairebé invariable com és el que envolta la institució matrimonial. Amb el temps, però, es produeix una evolució dels tràmits: quan s'implanten els registres civils a partir de mitjan segle XIX, de primer només municipals i després d'àmbit estatal, l'acreditació de l'estat civil, objectiu principal dels antics testimonis, ja és assegurada oficialment i, un cop constatada la pertinença a l'Església

pels certificats de baptisme, només es manté vigent la informació pública de les noces concertades a les parròquies on es domicilien els contraents; això fa que, d'aleshores ençà, l'interès històric dels expedients hagi quedat gairebé limitat als estudis genealògics.

El volum que porta el número 21 d'aquesta col·lecció correspon als anys 1711-1715 i és especialment remarcable entre tota la sèrie perquè contribueix al coneixement de la societat barcelonina com a protagonista i alhora víctima de la Guerra de Successió. Es tracta d'un recull relligat amb pergamí i tancat per lligams que consta de 475 folis escrits a dues cares, amb la numeració afegida posteriorment i nombrosos plecs intercalats. Les anotacions, encapçalades per la data, són de mans diferents, més o menys concises –i també més o menys llegibles–, en una barreja de llatí i català castellanitzat, amb nombroses abreviacions que estalvien la repetició de frases fetes. És evident que procedeixen d'un protocol d'interrogatori, perquè totes tenen la mateixa estructura:

a) Nom del contraent, ofici, origen, estat –només si és vidu– i filiació.

Nom de la núvia (en cas de ser vídua i catalana, amb el cognom del marit en lloc del propi; si és soltera hi consta com a *donzella*), filiació.

Parròquia/es on estan domiciliats. A continuació hi sol haver nota de les proclames fetes o de la dispensa (que és el més habitual): «Dispensa lo Sr. V[icari] G[eneral] las amonestacions» o «remissis Mon[itionibu]s».

b) «Testes pro libertate ditorum contrahentum sunt:»

Nom i dades dels testimonis, especificant per a quin d'ells testifiquen, declaració que fa constar des de quant temps es coneixen, si s'han tractat contínuament, si manté la vinculació amb l'Església, etc., acabada sempre amb alguna frase com aquestes, de les quals només escriuen l'inici seguit d'un signe que indica la supressió de la resta, potser una abreviació d'etc.:

«lo tenen per libero y crehuen [signe]»

«crehuen y han dit [...] libero i solter» (encara que sigui vidu)
«[...] sens impediment y si el tingués, respecte de dit tracte,
judiquen ne tindrien alguna intel·ligència»
«judica ell testis si tingués algun impediment ne sabia algu-
na cosa» [per la molta familiaritat amb què es tracten]
«era libero y solter y creu [signe] y a dit [signe]»
«y an dit la Veritat ells tes[tes] per lo Juram.^t [signe]»
«Jurantes [signe]», «Jurando [signe]»

Només en casos molt excepcionals es consignen les edats dels nuvis i dels testimonis i encara gairebé sempre de manera aproximada: és probable que molts dels mateixos interessats no la sabessin amb certesa. Algunes vegades es troben notes al marge –«Non habuit effectum»–, afegitons o correccions al text, fins i tot testimoniats sencers que completen la informació, o indicacions de la necessitat de demanar més informants perquè hi ha alguna contradicció entre els que han declarat. També sovintegen els fulls intercalats amb informacions fetes directament pels rectors de pobles o per capellans castrenses que es limiten a certificar que, fetes les indagacions prescrites pel Concili de Trento, resulta que no s'ha trobat cap impediment per al casament projectat. Moltes vegades es fa referència a documents no transcrits que formaven part del plec presentat amb l'anotació «constat in plica», o simplement «in plica».

Hi ha també informacions només relatives a un dels contraents: són les anomenades «lletres de llibertat» que s'expedeixen a petició de l'interessat per acreditar la seva situació, generalment quan n'ha de fer ús fora de la diòcesi.

Tot i que els matrimonis entre parelles de procedència diversa i les experiències personals relacionades amb la guerra es troben molt sovint tant en les informacions d'abans com en les de després de l'11 de setembre de 1714, atès que el canvi de règim i d'autoritats va ser causa de migracions, es fa difícil saber fins a quin punt van tenir ressonància ulterior en la població barcelonina els molts casaments entre noies del país i militars austriacistes de pas. D'altra banda, és lògic que les referències als fets passats s'incrementin quan la fi de la contesa permet que la gent reprengui en certa

manera la vida normal: llavors afloren també amb tota la seva crueta les circumstàncies excepcionals dels darrers temps viscuts a la ciutat. Aquests fets justifiquen la decisió de limitar el present estudi a les informacions matrimonials produïdes després de l'arribada i l'assentament d'altres tropes i del retorn a casa dels mobilitzats, ja que considerem que aquestes noves famílies són a la base del redreçament de la societat barcelonina que va començar anys després d'haver d'assumir les conseqüències duríssimes de la guerra en la ciutat i els seus habitants.

Els registres compresos entre el 16/IX/1714 i el 16/X/1715

Corresponen a les informacions prematrimonials pertanyents a tota la diòcesi episcopal i no sols a les de la ciutat de Barcelona, excepte les que els degans de Piera, Vilafranca i Granollers podien gestionar directament per delegació del vicari general. Per tant, primer cal diferenciar els expedients d'habitants forans –incloent-hi els de Sant Martí o Sant Andreu, per exemple, que llavors eren pobles de la rodalia– i els dels matrimonis que es podrien assenyalar com a normals, és a dir, els que no reflecteixen particularitats respecte dels contraents ni de les circumstàncies externes: probablement molts d'aquests també van estar marcats per la guerra, però quan es tractava de persones arrelades en un veïnat o en un medi professional concret disposaven de testimonis més propers a la seva vida ordinària i no calia recórrer als coneguts en una situació ocasional, com passava amb els nouvinguts. En segon lloc, destaquen les informacions que contenen dades relacionades directament amb la contesa, per referències explícites o pel fet de tractar-se de gent pertanyent a cossos militars o al funcionariat que s'instal·là a la ciutat amb el nou règim. En aquest grup específic es pot fer encara una subclassificació per conèixer més aproximadament el nombre de parelles concertades entre noies o vídues del país i homes forasters i el de parelles de la mateixa nacionalitat, siguin tots dos

autòctons o bé forasters residents. Cal tenir present que el terme foraster s'aplica a les persones de fora dels límits polítics del Principat i que inclou també gent de la Catalunya Nord, que figuren registrats com «de nació francès». Finalment, hi ha algunes informacions que destaquen perquè es refereixen a grups socials concrets, o perquè contenen observacions curioses.

Una remarca important és que les dades numèriques que es presenten s'han d'interpretar només com a representatives i no com a estadístiques formals, atès que molts casos s'haurien pogut incloure en més d'una categoria i la decisió d'adjudicar-los a una categoria o una altra és sempre subjectiva.

En el quadre que segueix es pot veure reflectit el resultat en xifres d'aquestes classificacions, del qual es pot deduir que entre el total dels 587 registres corresponents a tota la diòcesi, 240 (més del 40%) estan marcats per referències directes o indirectes a la guerra.

<i>Llicències registrades</i>	<i>Total</i>	<i>%</i>
Amb relació amb la guerra: parelles forasters = catalans	117	19,93
Amb relació amb la guerra: tots dos forasteres	68	11,58
Amb relació amb la guerra: tots dos del país	37	6,30
Amb relació amb la guerra: residents fora ciutat	9	1,53
Sense relació amb la guerra: parelles del país	501	51,27
Sense relació amb la guerra: un o tots dos forasters	50	5,11
Lletres de llibertat: amb relació amb la guerra	9	1,53
Lletres de llibertat: sense relació aparent	5	0,51
Anul·lades	4	0,68
Destacables per diverses particularitats	9	1,53
<i>Total</i>	587	100,00

Dels matrimonis entre forasters, els més nombrosos són els de gent que procedeix de la Península i també els que es fan entre parelles de francesos o italians. La resta és una varietat de combinacions que no sols expressa l'heterogeneïtat dels exèrcits (holandès = irlandesa, alemany = francesa, francès = siciliana, etc.), sinó també un grau considerable d'endogàmia, ja que molt sovint les dones són vídues de companys de regiment del futur marit. Cal destacar que en el grup estudiat només hi ha tres

casos d'homes catalans casats amb dones forasteres: la resta sempre és a la inversa.

La importància relativa d'aquestes parelles mixtes en el conjunt de la població barcelonina a partir de l'època estudiada només es podria valorar per un seguiment genealògic de les famílies, a causa de la possible mobilitat de les parelles vinculades a l'estament militar. Pel que fa a la distribució segons l'origen geogràfic, respon del tot a les circumstàncies que van determinar la formació dels exèrcits des de molts llocs diferents, tant els borbònics com els aliats. Es pot veure en el quadre següent:

<i>Procedència parelles mixtes</i>	<i>Total</i>
Espanya peninsular i Mallorca (Castella, 26; Aragó, 10)	61
Estats de domini espanyol (Nàpols, 7; Milà, 5; Veracruz, 1; Flandes, 1)	12
França (Occitans, 16; Catalunya Nord, 6)	30
Itàlia (Estats Pontificis, 3; Gènova, 3)	8
Alemanya	3
Portugal	2
Irlanda	1
<i>Total</i>	117

El nombre de forasters dins la població es veuria molt incrementat si s'allargués als que declaren com a testimonis en cada cas, però aquest recompte hauria exigut un tractament de les dades que no entra en el propòsit de l'estudi, atès que alguns informants poden repetir-se, o fins ser al seu torn protagonistes d'un casament.

Les descripcions

Els anònims redactors de les anotacions, probablement preveres o escrivans adscrits al bisbat i encarregats de rebre i atendre els informants, utilitzen un llenguatge planer i s'esforcen a transcriure les expressions pròpies dels testimonis. Així, quan aquests són de parla castellana sovint no tradueixen termes com *arriero* o altres que surten enmig del relat, i fins intercalen frases sen-

ceres en castellà per donar mostra d'absoluta fidelitat. En canvi, sigui quina sigui la nacionalitat del declarant, els noms de pila són sistemàticament catalanitzats –de la manera com això era entès al segle XVIII–, de forma que consten sempre com a Miquel, Joseph, Hyerònim, Francisco, Joan, Martha, Llúcia, etc., tant si són catalans com alemanys, francesos, sicilians, gallecs o andalusos.

Els cognoms, per contra, presenten més problemes: a més de la dificultat de lectura pels constants canvis de lletra, la grafia amb què alguns són consignats vol interpretar el que diu el o la declarant, però alguns són clarament dubtosos, com un «Gavara» sevillà, un «Monyós» de Saragossa, un «Basques» gallec o un «Escalix» castellà: molt probablement tampoc no ho haurien pogut precisar gaire millor els interessats, si és que sabien d'escriure. El cas més curiós, no obstant, és el d'un francès que mentre que en els diferents documents del seu expedient en llengua francesa és cognomenat «Evesque» o «Ebesque», a l'informe en castellà del capellà castrense consta sempre com a «Juan Obispo».² Aquí, l'assimilació no ha arribat fins a la parla local.

Si al desconeixement de l'escriptent s'hi afegia el canvi de llengua i la ignorància del declarant, el desajust podia adquirir dimensions monumentals: un testimoni palermità afirma que coneix el contraent d'ençà que era cambrer de «Don Xarleco Caratxo [sic] que morí Governador de Monjoich lo any 1705».³ Sortosament, la precisió del càrrec i la data ens en donen la pista: era el tinent general marquès Carles (potser dit Charles?) de Caracciolo, mort durant l'atac de les tropes aliades de l'Arxiduc al castell de Montjuïc.

No és gaire diferent el que succeeix amb els topònims: si a l'època no hi havia normes fixes per escriure'ls, i fins els del país moltes vegades costen d'interpretar, no cal dir què passa amb els estrangers. Sorprenentment, n'hi alguns de forasters ben escrits,

2. F. 284 i 285.

3. F. 320v.

o almenys amb molta aproximació, cosa que fa pensar que van arribar per escrit o bé que els declarants eren gent lletrada. Per situar la població d'origen sempre es fa referència al bisbat al qual pertany i s'indica el país o la regió en termes com «Regne de [Castella, Aragó, França, Nàpols, etc.]», o bé «en Delfinat, en Bearn, en Lorena, en el Genovesat» i també «Estats del Papa». Sovint les indicacions no són precises, i es fan servir expressions com «Província de Extremadura», «Regne de Andalusia», «Andalucía Baxa», per exemple, en què cal relativitzar el significat de província i regne. Igualment són corrents les atribucions «de nació francès [o flamenc, alemany, etc.]».

Potser els casos més rellevants per il·lustrar aquesta qüestió dels cognoms i dels topònims siguin els dos que es troben en el foli 227. En el primer, es diu literalment que la núvia és natural de «Melssercans en Suecia, dels Cantons de Barna». No fa pensar més aviat en Suïssa i Berna? A l'altre, el que sorprèn són els cognoms que consten del mateix contraent, «Moreno», i dels seus testimonis, els germans «Miquel», que són tots naturals de «Vilanova en Alemanya». L'única certesa prové del fet que expliquen que van venir amb el regiment del mariscal Starhemberg, al servei de l'arxiduc Carles d'Àustria: almenys la procedència germànica queda confirmada.

Fetes aquestes reserves respecte de la literalitat de les dades, també es podria posar en qüestió si és prou fiable un sistema que es basa en declaracions de persones vinculades als protagonistes per llaços d'amistat, familiars o d'interessos comuns i que podrien estar viciades per aquest fet. Però el propòsit d'aquest estudi és reflectir la societat i el moment històric tal com ens són presentats en els textos, i aquests són prou abundants i coincidents per assegurar la veracitat dels aspectes que ens interessin.

Els textos de les declaracions exposades en detall no són transcripció literal dels registres seleccionats, cosa que hauria resultat carregosa i repetitiva, sinó una sinopsi que recull les dades significatives i procura conservar al màxim les expressions genuïnes que caracteritzen el llenguatge de l'època, fins i tot

quan no es tracta d'una citació literal entre cometes. S'hi ha conservat la grafia original dels noms i dels topònims (aquests, excepte en casos molt evidents), completada amb la proposta de versió correcta quan ha estat possible localitzar-la.

La guerra i el setge de Barcelona

Com és ben sabut, el conflicte va tenir origen en el fet que Carles II no tenia successor directe. Després d'un llarg període d'incertesa i de pressions de tota mena, ell mateix va designar el duc d'Anjou com a hereu dels regnes d'Espanya, fet que posava sota la influència de Lluís XIV de França, avi de l'escollit, un domini territorial immens. Amb la mateixa legitimitat hereditària que el pretendent de la casa de Borbó, l'arxiduc Carles d'Habsburg va ser preferit per les potències europees, ja que, amb França entremig, resultava més difícil dur a terme una gran coalició entre la branca Habsburg germànica i l'espanyola. La diplomàcia internacional va treballar a fons per establir pactes i aliances i el resultat va ser la formació de dos blocs enfrontats:

– La Gran Aliança de l'Haia que posava Anglaterra, Holanda, Portugal i alguns principats alemanys al costat de l'Imperi, en defensa dels drets del pretendent austríac, continuador de la nissaga que fins llavors havia regnat.

– Els territoris de domini espanyol i francès, units pels interessos i els llaços familiars dels Borbons, avi i nét.

Si bé als països de l'antiga Corona d'Aragó les simpaties es decantaven més cap a la successió Habsburg, pel fort sentiment antifrancès que hi havia arrelat amb les guerres i les invasions repetides, Felip d'Anjou va ser acceptat com a rei per les Corts de Catalunya, Aragó i València. Però la declaració de guerra internacional i les conseqüències que se'n van derivar per a les relacions comercials, el mal record de la recent «guerra dels nou anys» –en què Catalunya havia sofert setge i devastació a mans

de les tropes franceses–, juntament amb una nefasta política repressiva dels sentiments austriacistes que va emprendre el nou virrei borbònic, van contribuir a crear una resistència latent que va facilitar l'acceptació com a rei de Carles III d'Habsburg quan aquest, amb el suport de l'exèrcit imperial i de les naus britàniques, va ocupar les nostres terres el 1705, després d'haver iniciat les activitats bèl·liques el 1701 per les fronteres de Portugal.⁴

Vida i mort a les campanyes

Molts testimonis aporten detalls que contribueixen a configurar la vida dels exèrcits i de tot el seu entorn: podem veure els llargs desplaçaments a què obligaven les campanyes, els períodes de descans entre una i altra, la gran quantitat de gent que es movia al volt dels combatents: a més dels eclesiàstics adscrits als regiments, familiars i criats, venedors d'articles de consum amb els quals les tropes alleugerien la duresa de la seva condició, o encarregats de l'abastiment i el transport de materials i queviures, a més d'innombrables artesans que solucionaven, entre d'altres, les necessitats de vestir i calçar les persones o de ferrar les cavalca-dures. Sense que mai consti documentalment, és ben coneguda en totes les èpoques la presència de moltes dones que practiquen el comerç sexual pels volts dels campaments militars: són, doncs, un altre element del paisatge, si bé no tan visible com els altres.

Gabriel Cardona, historiador de l'exèrcit, relata com al segle XVIII els salaris dels soldats havien perdut valor adquisitiu i el reclutament ja no era desitjable com anys abans: els oficials o altres persones que s'hi dedicaven oferien a vegades falses pla-ces de lacai o cuiner, i fins emborratxaven o raptaven camperols

4. Per a la història de la guerra en els seus diferents aspectes són especialment útils, entre molts altres: Josep M. TORRES I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona*, Barcelona, Dalmau, 2001; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Barcelona, Vicens Vives, 1995; Pere VOLTES, *El Archiduque Carlos de Austria, rey de los catalanes*, Barcelona, Aedos, 1953.

que acudien a les fires. Aquestes arbitriarietats van fer que s'incrementés el sistema de lleves: els municipis feien unes llistes dels homes útils –no casats, no clergues, ni pertanyents a determinades activitats, cosa que també conduïa a l'arbitriarietat– i després es feia un sorteig a partir de la llista. Els oficials anaven a la guerra amb tendes luxoses, vaixelles de plata, criats i cavalls; sovint els coronels tenien taula parada per als oficials del seu regiment. Això només era sostenible per a famílies molt riques; els fills de la petita noblesa rural no podien mantenir-se en aquest règim, perquè els sous sovint arribaven amb retard i no disposaven d'altre recurs que compartir les racions de la tropa.

Els períodes de campanya eren curts: a l'hivern, els regiments descansaven a les ciutats i els oficials participaven de la vida social, quan no marxaven de permís semestral i passaven l'hivern a les seves finques fins a la represa de les activitats bèl·liques a la primavera.⁵

Malgrat tot, allistar-se a l'exèrcit podia veure's com l'única oportunitat de millorar la perspectiva de vida per a molts nois que vivien en zones d'economia deprimida, a més dels incentius afegits de l'aventura i el prestigi associat al miratge de la vida militar: qui pensa en els riscos i en les penalitats de la guerra quan es tenen pocs anys?

És el cas de Juan López i els seus companys de regiment, que relaten com van començar a seguir les campanyes sense tenir encara l'edat reglamentària per assentar plaça formalment a l'exèrcit:

14 març 1715 (f. 309r)

Joan López Fernández, soldat del Regiment de Milà, de Badajoz, fill d'un traginer.

Mª Antonia Paez, filla d'un pagès de Llerena (Extremadura). (Parròquia de Sarrià) Testimoniatges pel nuvi: un sergent del mateix regiment amb qui es coneixen des de la infàn-

5. Gabriel CARDONA, *Historia del Ejército. El peso de un grupo social diferente*, Barcelona, Humanitas 1983, p. 73.

cia per ser conciutadans; per influència del testimoni, va assentar plaça poc abans de la batalla d'Almansa i des de llavors sempre han anat junts «divagant» per València, Catalunya, Aragó. Abans «de venir al siti de Barcelona estaven [...] en lo camp de Lleyda y anaven a la Castellania d'Amposta, de ahont vingueren al siti de la present ciutat, ahont està [estigué] tot lo siti y entradas las Armas en B.^a [...], lo contrahent se quedà en B.^a retirat en la Igl.^a de St. Francesch», mentre el testimoni marxava amb el regiment cap a Tarragona, on també van estar junts uns vint dies i després han vingut a Sarrià. L'altre testimoni, natural d'Aguilar, prop de Badajoz, també sergent del mateix regiment, el coneix de fa nou o deu anys; es trobaren a «Vinicarló» i s'han vist sempre «a les parts de Tortosa y riu Ebro»; vingueren junts al setge de Barcelona, després han estat a Manresa i tornaren aquí «fins ara, cosa de deu dias que han vingut a Sarrià». Un tercer sergent testimonia: aquest és aragonès i el coneix per haver anat junts «quant lo Marquès de las Minas entrà per España» [des de Portugal]; el nuvi servia a un capità del regiment d'Araujo i el testimoni feia de vivander, per «no voler-los donar plaça de soldats per ser molt miñons». Després d'Almansa, anaren als setges de Tortosa i de Lleida i «se retiraren a pendrer quartels en Aragó y se trobaren en la batalla de Zaragoza y en la de Brihuega», després de la qual van venir a Catalunya, estigueren a Cervera tres mesos i el contraent va ser fet presoner i ha estat (creu ell) dos anys a Barcelona, d'on s'escapà i va anar a retrobar el regiment acampat davant la ciutat assetjada. «Guanyada la plaça, foren comandats per anar de guarnició en Tarragona» fins que tots dos han tornat junts a Sarrià. Encara un darrer testimoni, també del regiment, natural de Talavera de la Reina: relata la mateixa història després de la coneixença inicial a Talavera, on el noi (el futur contraent) anava amb el seu pare, a Almansa estava «per Bolant» en el regiment d'Araujo, etc. Per la

núvia declaren dues veïnes que la coneixen des que va venir a Barcelona.

O aquest altre, tan precís:

13 novembre 1714 (f. 246r)

Anton Aysa (alias Valor) Boix, natural de Peníscola, Regne de València, soldat del regiment del Marquès de Pozoblanco.

Magdalena del Horta, natural de Vilafranca.

(Santa Maria) Un mossèn i dos soldats, un del seu mateix regiment i l'altre del Regiment de les Guàrdies Espanyoles (RGE) testimonien pel nuvi: el primer diu que quan assentà plaça «ere aleshores home de uns 13 anys»: d'això en fa ara cinc o sis. Per la núvia declaren dues dones.

Hi ha molts relats semblants en què els protagonistes porten entre vuit i deu anys d'aquesta vida errant i han pogut sortir-se'n després d'haver estat presents a gairebé totes les batalles on s'ha donat la mortaldat més espantosa: Brihuega, Almansa, Saragossa, etc. Altres no tingueren tanta sort, com veurem. Però encara hi ha casos d'una dedicació més llarga quan els interessats formaven part de regiments que provenien d'altres països involucrats en la guerra internacional abans que l'escenari es desplaçés a la península Ibèrica, com és el cas de Nicolau de la Valle, de la Ribera de Gènova, que explica que va sortir del seu país fa setze anys servint en el regiment de cavalleria dit de l'Estrella i des de les campanyes de Galícia i Extremadura l'ha recorreguda tota.⁶

La convivència tan llarga entre les famílies dels militars, entre el servei d'uns i altres i els soldats, creava llaços d'amistat i projectes de casament, alguns duts a terme quan les circumstàncies es van normalitzar, d'altres que no van arribar a bon fi, com diu el testimoniatge d'una dona en la informació següent, una de les raríssimes en què consten les edats de tothom:

6. F. 421r.

1r setembre 1715 (f. 448v)

Jaume Berri (sobrenom?), soldat del regiment de «Camafort Irlandès» [Comerfort], natural de Bourges en Berry (França), fill de Jaume Nasi.

Raymunda Roset, filla d'un sabater d'Agramunt.

(Santa Maria) Informa sobre el nuvi una dona d'uns 30 anys, oriünda de la mateixa regió, que el coneix de fa uns vint anys: van començar tractes per casar-se i ho van deixar, però des de llavors «se tractaven amb tota decència y amistat», havent-ho fet també en diferents regiments on ell servia; fa cosa de vuit anys que han anat junts seguint les campanyes, etc. També declara un lorenès de Nancy (38 anys) que en fa setze que el coneix i més encara per haver-ne sentit parlar molt als seus pares quan es va allotjar a casa d'ell: aquests afirmaven que va sortir del país fadrí i que no s'havia casat; després han passat mig any junts en el mateix regiment. Encara hi ha un altre testimoni, bretó de Nantes, de 29 anys, conegut de vuit anys ençà. El mateix contraent, mitjançant jurament, ha dit que era «lìbero» i sense impediments. Els que declaren per la núvia són un jove apotecari de 24 anys i una dona de 22: diuen que la coneixen de criatura i que és a Barcelona des que tenia sis anys: l'apotecari l'ha tinguda vuit anys de criada a casa seva.

També hi havia el que ara en diríem parelles de fet que legalitzaven la seva situació en establir-se a Barcelona, no sabem si empeses per consideracions morals o d'altra mena, tota vegada que els dos casos registrats són de menestrals estrangers que per exercir a la ciutat s'havien d'ajustar en tot a les reglamentacions gremials, i la dona que no fos muller legítima hauria perdut tots els seus drets. L'un és d'un pastisser i la seva parella, francesos, que aporten com a testimonis un sastre parisenc i la seva dona, coneguts des d'abans de sortir del seu país i que ara tenen les botigues respectives a Barcelona, l'una davant l'altra: aquests

diuen que fa dinou o vint anys que es coneixen i, com que sempre els han vist junts, es pensaven que eren casats.⁷ L'altre cas és més descriptiu de les circumstàncies:

14 agost 1715 (f. 435v)

Maturin Laurent Pochard, jove⁸ sabater d'Angers.

Margarida Blanchet Bonnet, filla d'un sabater de Nancy, a la Lorena.

(Sant Just) Un oficial de l'artilleria, també de Nancy, coneix la núvia de criatura i diu que fa setze anys va sortir d'allà amb el contraent; un any i mig després també en va marxar el testimoni i «anant a servir a son Rey, la trobà en la armada ab lo dit contrahent»; s'han vist i tractat fins ara en diferents parts de França i fa cosa de vuit anys a Espanya, sempre junts en parella de forma que tothom es pensava que eren casats: creu que cap d'ells té impediments. Un forner de «Belcaire en Llenguadoc» explica que coneix el contraent «que es diu Santaman de nom de guerra» i també la seva parella des de fa uns quinze anys en diferents llocs de França, seguint l'armada: de primer, el nuvi era soldat, més tard «comprà la llibertat, y després treballant de sabater»; fa 4-5 anys que el testimoni és a Espanya i els interessats hi arribaren al principi del darrer setge, fins que la plaça fou entregada; sempre els ha vist junts, etc. Un altre testimoni és escrivà del «vaixell anomenat lo Príncep de las Asturias» i explica que els coneix de fa vuit anys, l'home fent de sabater, sempre junts i creient-se que eren casats. Una nota després de la signatura de l'informant diu que el contraent ha presentat certificat de baptisme de la seva parròquia d'Angers on consta que no és casat, ni allà ni en cap altra part, amb data de 17 de novembre de 1714.

7. F. 407v.

8. El terme "jove" que precedeix el nom d'un ofici significa que, qui és designat així, no té reconegut per les normes gremials el nivell de competència màxima, que seria el de mestre; pot no tenir cap relació amb l'edat de l'individu en qüestió.

En el casament d'un sastre francès amb la filla d'un soldat alemany, els testimonis pel nuvi són un altre sastre i un cirurgià, també francesos, que assegurin que han fet totes les campanyes amb ell, cadascun treballant del seu ofici; de la núvia, dos sergents del regiment de l'artilleria en diuen que té «alguns 14 anys» i que la coneixen de criatura perquè són de la mateixa companyia que el seu pare.⁹ També és interessant comprovar la presència dels infants prop els regiments, en la descripció dels testimonis d'aquesta altra parella:

26 abril 1715 (f. 341r)

Joseph Paul, ferrer, natural de Marsella.

Anna Maria Chiba, filla d'un sergent del regiment de Clitier, procedent d'Aix-la-Chapelle.

(Sant Just) Testimonis del nuvi: un parisenc que va coincidir amb ell treballant tots dos de ferrers a Blois, després van passar a Màntua i seguiren en campanya cinc o sis anys més. Quan el duc de Vendôme la va evacuar, el testimoni se'n va anar a Flandes durant dues campanyes i finalment vingué, sempre amb el duc, a Espanya, on es va retrobar en el camp de Lleida amb el contraent durant dos o tres anys més. Més tard, el nuvi va passar al «Regiment d'Auvergne» com a ferrer i el testimoni al de les Guàrdies Valones, però seguien junts les campanyes. Un altre ferrer, de «Lila en Albigeois», que treballa per al governador marquès de Lede, diu que el va conèixer a Balaguer treballant de ferrer amb un oficial, «mariscal de Logis» fins que aquest va morir. Llavors es «va posar» en el regiment de Chezél tres anys més i ara està a casa del governador. Per la núvia: una alemanya diu que són veïnes des que els seus pares se'n van anar a viure a Girona i la noia es quedà a casa d'una germana. Una dona natural d'«Ossan en Flandes» explica que es coneixen des de criatures per haver estat en les campanyes de Flandes i després van venir juntes i esta-

9. F. 262v.

ven en el regiment de Clitier. També declaren la germana i el cunyat, ferrer; aquest relata com coneix el nuvi de 12-13 anys ençà a Orleans, i que s'han retrobat d'una vila a l'altra a Itàlia i a Espanya, on abans d'entrar a Barcelona treballaven en el Regiment de Dragons de Bovila, ara de Chezel.

És un fet, doncs, que els infants es criaven dins un medi familiar i social determinat per la pertinença a l'exèrcit i seguien totes les vicissituds a què les circumstàncies els arrossegaven. És clar que la convivència devia quedar limitada als llocs i als períodes d'acantonament, però aquest era variable i seguia el curs que imposaven les necessitats de la guerra, de manera que tot el seguici constituïa una societat de membres estretament vinculats i que, ni que fos de lluny, compartia la vida errant de les tropes. Així, són habituals els casaments de vídues o filles de militars tant amb companys del marit difunt o del pare com amb diferents professionals i menestrals que formaven part del mateix entorn. I el mateix passa amb els servents dels militars de grau: un soldat, ara de les Guàrdies Espanyoles, explica que coneix la futura contraent des que ell va ser dut a Palència com a presoner de les tropes de Felip V (llavors combatia amb les tropes de l'Arxiduc); la noia, que era d'un poble d'allà prop, servia a casa d'un tinent coronel, i com que ell era assistent d'un capità tenien moltes ocasions de veure's i tractar-se, no sols amb ella sinó també amb parents seus.¹⁰

Els oficis que es troben més representats en aquest grup transhumant són els de sastre, sabater, ferrer i carreter. També són molt freqüents els cuiners, forners, taverners, cotxers, tots ells al servei de l'exèrcit o d'alts comandaments. Un dels més curiosos és el de vivander, de vegades també autoanomenat negociant, personatge que s'ocupa de vendre a les tropes articles complementaris d'alimentació, begudes i altres coses. No deixava de ser perillós quan aquest comerç s'exercia en primera línia de com-

10. F. 306v i 307r.

bat, com li va passar, entre d'altres, a en Feliu Marquis que feia de vivander «en lo camp davant Barcelona»:

13 octubre 1715 (f. 472v)

Àngel Lió, jove mariner de Palerm, fill d'un pilot de les Galeres de Sicília.

Maria Batlla (o Batela), vídua de Feliu Marquis, soldat del Regiment «de la Marxa dels Francesos» [La Marche].

(No hi consta la parròquia) Un mariner de Messina coneix el nuvi de fa 15 anys «servint lo dit Lió al Príncep de la Cathòlica», després en les Galeres de Sicília i finalment en un vaixell francès, on ja fa 5-6 anys que naveguen junts; un sabater de Limatula (Nàpols) també el coneix del vaixell francès. Per la núvia testifica un soldat de la companyia de granaders del Regiment de Guàrdies Espanyoles (RGE) que coneixia bé el marit perquè tots dos feien de vivanders «en lo camp davant Barcelona» del darrer setge. El dia de Santa Clara de 1714 «sucché que estant [ells dos amb les companyies respectives] en los cordons venent ayguardent, fou ferit lo dit Marquis de un casco de bomba que se li-n portà un tros de cap y quedà enterrat allí en la trinxera». Un altre soldat del RGE, natural de Martimuños (Segòvia), explica que també es trobava a les trinxeres quan «fou ferit en lo cap de un casco de bomba y morí de repente»; ho va veure perquè [el dit M.] venia aiguardent entre els granaders.

Les descripcions dels testimonis parlen també de morts sobrevingudes en combats repartits per tota la geografia de la Península. De fet, es poden trobar víctimes de tots dos bàndols en totes les fites importants que van marcar les incidències de la guerra: Alcántara, Brihuega, Almansa, Saragossa, Lleida, els setges de Girona i de Cardona, l'expedició final a Mallorca, sense comptar les morts que es trobaven pels camins, resultat de xocs entre destacaments i escamots més o menys emboscats. N'hi ha abundoses descripcions, des del testimoni d'un soldat de la companyia del tinent coronel del regiment de «Rosselló lo Vell» que fa deu o

onze anys va veure morir un company del Genovesat a l'hospital d'Alcántara i des de llavors ha seguit tractant-se amb la vídua, fins al d'una vídua de soldat que declara conèixer molt bé la futura contraent i sap que no s'ha tornat a casar des que el seu marit va morir en l'expedició de Mallorca.¹¹ És a dir, des dels primers combats a la frontera de Portugal quan les tropes aliades de l'Arxiduc penetraren a les terres espanyoles, fins a la darrera expedició per sotmetre l'illa a l'obediència de Felip V, gairebé un any després d'haver caigut Barcelona.

Potser la població més repetidament citada en totes aquestes declaracions –i amb més variants d'escriptura– és la de Brihuega: no és estrany, perquè les forces que s'hi van implicar per totes dues bandes va ser molt nombroses. En canvi, els testimonis de fets ocorreguts en la cèlebre batalla escassegen, al marge de referències als presoners que s'hi van fer. Entre els pocs que són destacables hi ha aquests dos:

8 novembre 1714 (f. 243r)

Jaume Bergant, negociant de Milà.

Teresa María del Pozo Rivalta, vídua de Pere Pau Muñoz, soldat del regiment d'Ahumada, filla d'un velluter d'Alzira (València).

(Santa Maria) Soldats del Regiment de Castella testimonien que coneixen el nuvi per haver anat durant 7-8 anys amb el regiment. La viduïtat d'ella s'explica pel relat de dos soldats del Regiment de l'Artilleria: un d'ells diu que «topant-se en lo any 1710 soldat del regt. de Omada [Ahumada] servint al Sr. Arxiduch d'Àustria y en la batalla de Biruega [sic], batallant dit regiment en dita batalla fou ferit Pere Pau Muñoz, marit de la dita [...] que tenia ell tractats y coneguts» per ser soldat del mateix regiment. L'altre soldat, de Palma de Mallorca, detalla una mica més els fets: «[...] de tres ferides, una de cutxillada al bras, altra de bala de fusell al sagí y altra, que fou la última de la qual morí, al cap, de

11. F. 469r i 437v.

altra cutxillada»: ho va veure amb sos propis ulls perquè estava al seu costat.

10 juny 1715 (f. 385v)

Pau Bassas, llogater de mules, natural de Vic i habitant a Barcelona.

Agna (Nicàs) Parés, barcelonina, vídua de Vicenç Nicàs, tinent d'artilleria.

(Parròquia del Pi) Testimonis: un rajoler d'Irumberri (Biscaia), avui habitant en el carrer de Jesús, va conèixer el marit de la contraent i quan l'exèrcit «dels aliats passà en Espanya, se topava [el test.] servint a f. Casamitjana, capità del Regiment del Sr. Arxiduch, quan succehi la batalla de Viriguega; per la matinada, se recorda molt bé que veu a dit Vicens Nicàs en lo puesto ahont era la Artilleria y en la mateixa matinada veu que lo dit V.N. tenia 7 ferides entro lo cap y demás parts del cos de cutxilladas. Però que ohí a dir no haurà mort en lo camp, sinó que morí en lo hospital de Toledo per haver-lo fet prisioner las tropas del Rey N. Sr.». Un altre testimoni explica el mateix fet: que entre les sis i les set de la matinada, trobant-se el tinent Nicàs en el lloc de comandament de l'artilleria, les tropes reials «enseñorant-se del lloc, li donaren cutxilladas»; el lloc va ser pres i recobrat diverses vegades per uns i altres, fins que finalment se'l van endur presoner. Uns tres mesos després, alguns soldats de l'exèrcit dels aliats que havien estat «cangejats» van fer saber que l'interessat havia mort a l'hospital de Toledo; allà va veure la seva mort un ferrer rossellonès que es trobava al lloc dels fets (batalla de Brihuega) i també va ser fet presoner i uns sis mesos més tard de la batalla traslladat a l'hospital per malaltia.

Noteu que, segons aquest darrer relat, entre les ferides i la mort a l'hospital va transcórrer mig any, mentre que el testimoni anterior diu que uns tres mesos després ja els va arribar la notícia: la percepció del temps passat sempre és molt insegura, fins i tot quan es tracta de la pròpia edat.

Com es pot veure, en la lluita abundaven els combats de persona a persona i les armes blanques, siguin baionetes o altres, resolien molts encontres més definitivament que les de foc. La batalla de Brihuega (desembre de 1710) va ser desastrosa per a la causa de Carles d'Habsburg, no sols per les moltes pèrdues mortals, sinó també perquè gran part del seu exèrcit caigué presoner, inclosos els més alts comandaments, com el general anglès Stanhope, que va ser retingut a Valladolid i un any després intercanviat pel duc d'Escalona.

Algunes descripcions són especialment detallades pel que fa a les circumstàncies i resulten interessants per conèixer el context en què es produïen. Entre d'altres coses, trobem que, com ja s'ha vist abans, alguns soldats són coneguts entre les tropes per noms diferents del seu propi, noms de guerra:

9 maig 1715 (f. 349v a 353r: intercalades, cartes amb núm. 351 i 352)

Anton Fort Rigalt, natural de Llemotges.

Maria Teresa Petay, vídua de Joan Baptista Alegre, sergent del regiment de Tauraist [Faurest?], filla d'un seller del Franc Comtat.

(Sants Just i Pastor) Testimonis del nuvi: un llemosí que el coneix de criatura i el va tractar fins que va sortir de Llemotges fa poc més de tres anys i que ara l'ha retrobat a Barcelona. Un artiller, també francès, diu que el contraent va estar «ab lo Comissari de la Artilleria». Hi ha una carta annexa del rector de «St. Miquel de [il·legible] de Limoges», en què li fa retret afectuós per no escriure a la seva mare i ella mateixa hi afegeix unes ratlles (no és la mare natural, sinó adoptiva). Els declarants per la núvia diuen que el marit «que se anomenava Jaume La Tour» va resultar ferit en el setge de Girona, fa uns cinc anys, d'un cop de fusell i després morí de la ferida, segons «la fe que de son òbit féu lo limosner de dit Regt. en Girona». Després de vídua es va quedar a Girona, servint a un oficial d'Artilleria. Un altre testimoni, del Regiment d'Alvèrnia, confirma el relat.

El següent testimoniatge es refereix a Cardona. El castell de Cardona va ser l'últim refugi dels combatents austriacistes de la Península: va resistir el setge fins al 18 de setembre de 1714, en què va capitular després d'establir pactes que garantien la vida i llibertat dels defensors, més tard complerts només a mitges:

29 juny 1715 (f. 405r)

Joseph Beaumont Lasso, tinent reformat¹² del Regiment de Castella, natural de Fuenterrabía, fill d'un soldat.

Maria Garcia, vídua de Pedro Fernández, soldat del mateix regiment, filla també d'un soldat del regiment.

(Parròquia del Pi) Els testimonis del nuvi pertanyen al Regiment de les Guàrdies Espanyoles (RGE). El primer és un sergent que el conegué a Nàpols el 1702 servint tots dos en el Regiment de Castella; separats i retrobats després a Cadis, el testimoni passà al RGE però van continuar junts en les campanyes i casernes d'hivern, gairebé sempre «menjant junts». L'altre és un soldat d'Extremadura que també ha fet les campanyes amb ell. També són soldats els que declaren per la núvia: un és el mateix que primer ho ha fet pel contraent i que va ser company del seu marit, mort en el setge de Cardona. Ho explica així: es trobaven tots dos de guarda en una muntanya davant del castell i «foren carregats per los Miquelets que anaven a entrar un comboy dins Cardona», el va veure ferit «de 7 o 8 balazos en diferents parts de son cos y al cap de poch temps y al mateix dia, avent-lo retirat al campament, morí» estant present el testimoni. D'aleshores ençà, la vídua sempre va seguir el regiment i s'han seguit tractant. L'altre soldat narra els fets dient que el company «morí en lo siti de Cardona en ocasió de voler avançar a la Estacada de la Vila de Cardona, foren acomesos per la gent de la plassa y altres que venian per fora, en lo qual rencontre fou ferit dit Fernandez de 7 balassos», etc.

12. En els segles que van del XVI al XVIII, situació militar equivalent a l'excedència, amb una part de la soldada activa.

N'hi ha d'altres que repeteixen una vegada i una altra els mateixos llocs, però també se'n troben que descriuen situacions diferents de les grans batalles organitzades, fins i tot accions aparentment descontextualitzades, com la mort d'en Francesc Farran, pagès de Milanys, consignada en una informació que sembla incompleta en la qual declaren un moliner de la Bastida i un pagès de Rubí: el primer només coneix el fet per ser públic i notori, però l'altre relata que «morí de mort violenta avent-li donat de puñaladas alguns soldats del Exèrcit de Felip V en un torrent de dita parròquia de St. Feliu [de Milanys] en lo mes de mars 1714».¹⁵ Potser defensava els seus béns de la rapinya habitual de les tropes? Les tensions entre els vilatans i els soldats vénen de molt lluny i sovint tenien origen en el greu problema dels allotjaments de les tropes que les poblacions havien de suportar.

La gent també moria d'una forma solitària i anònima, víctima d'emboscades o trobades ocasionals amb grups armats, com li devia passar a Domingo Diez, de qui no sabem ni tan sols si era combatent o no:

20 novembre 1714 (f. 248r)

Miquel Augustí, mariner de Palma de Mallorca.

Magdalena (Diez) Carbonell, vídua de Domingo Diez.

(Santa Maria) Testimoni de viduïtat de la contraent: un soldat del Regiment de l'Artilleria que passava de Mataró al camp davant Barcelona l'agost de 1713 «veu ell un cadàver sota al Castell de Mongat, vora lo Camí Real que va de Barcelona desde Mataró y la curiositat lo mugué a ell en mirar si-l conexeria y qui era y havent-lo reconegut, veu y conegué dit cadàver que era dit Domingo Diez», a qui coneixia molt i també a la seva muller. Pel nuvi, testifiquen dos mallorquins coneguts de temps enrere.

I també a un soldat de l'artilleria francesa, mort en un «rencontre» que el seu regiment va tenir amb «una partida de volun-

15. F. 419v.

taris y michalets» entre Hostalric i Mataró l'agost o el setembre de 1713, segons el relat dels sergents i soldats que estaven amb ell.¹⁴

Sovint s'afegien a les desgràcies provocades pels combats pèrdues humanes que es produïen indirectament a causa d'accidents, o de mort natural mentre estaven de servei, o, encara pitjor, per represàlies en caure presoners. De totes en tenim testimonis. A la Creu de Sant Francesc, tantes vegades escenari de lluites com veurem més endavant, només faltava que se li incendiés accidentalment la bateria per causar una nova víctima; també va ser el foc el que va ocasionar la mort de quatre de les setze persones que venien embarcades des de Nàpols, entre elles els marits respectius de la contraent i de la informant: aquesta explica que tots es van haver de refugiar a popa i ella mateixa «quedà escalabrada de totas dos mans» del foc i de la pólvora.¹⁵

Tot i que les conseqüències són igualment dramàtiques, el relat dels fets que van deixar vídua la Rosa Bach és ben bé un cas de «danys col·laterals» i val la pena de reproduir-lo, encara que el text literal no és un model de claredat:

16 abril 1715 (f. 332v)

Joan Manut, pagès, natural de Gandesa i ara domiciliat a Barcelona.

Rosa (Font) y Bach, vídua de Pere Font, pagès, filla d'un boter de Barcelona.

(Sant Miquel) Testimonis per la contraent: un negociant barceloní que servia juntament amb el difunt marit «al Sr. Marquès de Granyí quan lo Emperador ab sas tropas era en lo present Principat, i després se posaren també a servir [...] al Conde Noyel, de nació anglès». Trobant-se junts tots tres (el comte, el testimoni i Pere Font) a Saragossa, en la cavallerissa, un cavall tirà una coça al Pere Font, de tal manera que el van haver de dur a l'hospital i morí l'en-

14. F. 364v.

15. F. 226r i 254v.

demà. Ell no el va poder veure mort perquè estava ocupat amb els cavalls del comte «però enviaren a buscar lo vestit de llorea [lliurea] del dit Font y la aportaren en casa del dit Conde, lo qual vestit era lo mateix aquell per aquell y de que morí dit Font en dit Hospital». Un altre testimoni, negociant de nació flamenc, explica la mateixa història: 1706, Saragossa, un mosso del comte rebé la coça d'un cavall, etc.; el coneixia bé, de quan estava a casa del marquès de Granyí; tampoc no el va veure mort, però després, havent de venir a Barcelona pels seus assumptes, el comte li va confiar els diners de la soldada perquè els dugués a la vídua. Uns altres testimonis, criat i cotxer del marquès Junyent, expliquen que ells van ser els qui van portar el ferit a l'hospital i després van dur la notícia de la mort al comte i van rebre d'ell els diners per pagar l'enterrament. Els testimonis del nuvi són un jove sabater i un pagès, tots dos de Barcelona, que l'han tractat sempre a la ciutat.

Dels afectats de mort natural que es troben descrits, tres són soldats en servei actiu i un altre és l'empleat d'un forner a qui l'amo envià a una finca per «arreplegar algun gra d'un arrendament» i allà es va morir. En testificar per la vídua, el forner fa constar que ell ha pagat medecines, metge i enterrament (i en presenta rebut) i que des de llavors la interessada «ha anat de viuda» i ha estat tinguda públicament com a tal.¹⁶

El darrer dels casos pertany a una carta de llibertat a favor d'una dona que anomenen Maria Clapés, si bé aquest és el cognom del marit i no consta el seu. Els testimonis que declaren són dos forçats a galeres, l'un és sitgetà i està a la galera *Sant Josep* i l'altre és de Blanes i pertany a la de *Sant Miquel*: van tractar molt temps Josep Clapés i expliquen que tots tres junts sortiren del moll de Barcelona «a les set hores de la nit en lo mes de octubre de 1713, que lo dia no-l recorda» amb un llagut per anar a Sitges

16. F. 471v.

i foren «presos per la mar» per un altre llagut del rei que anava armat. L'endemà van dur tots els presoners a casa el Prebost, l'oficial encarregat de la justícia. En Clapés va emmalaltir i es va morir: ho saben per haver-lo assistit, ajudat a ben morir i després amortallat «y han dit la Veritat per lo Jurament que tenen presat».¹⁷ No sabem si van ser condemnats a galeres com a presoners de guerra, per motius polítics o per altres fets, però no deuriem ser delictius quan, tot i la seva situació marginal a la societat, conservaven el dret d'exercir de testimonis i l'Església acceptava la validesa del seu jurament.

La condemna a la pena de deu anys de galeres va ser molt aplicada als habitants plebeus, sobretot arran de la prohibició de tenir a casa qualsevol tipus d'armes que van promulgar els vençadors. Si el delicte era comès per gent que tenia privilegi militar, la pena era substituïda per deu anys de «relegació en un Presidio», i si algú era acusat d'escamotejar la declaració obligada i de tenir-les amagades, podia ser fins i tot executat.

Finalment, tenim els que van ser executats en caure presoners de les tropes borbòniques per haver format part d'escamots o regiments de voluntaris al servei de l'Arxiduc. Podem veure els més representatius. En el segon, presenten testimoni excombatents d'ambdós bàndols:

17 juny 1715 (f. 395r)

Barthomeu Peres, jove fuster barceloní, fill d'un taverner. Anna (Roset) y Valls, vídua d'Antoni Roset, pagès, filla d'un taverner de Barcelona.

(Parròquia de Sant Miquel, ella, i Sant Cugat, ell) Els testimonis del nuvi són fusters, com ell; els de la núvia són un criat del comte de Santa Coloma, que també coneixia el seu marit: aquest feia de voluntari en el setge «y havent-lo pres las armas del Rey Nt. Sr. Feliph quint» el portaren a Santa Coloma i el van sentenciar el mes de juny de 1715 (1714?): «lo sentenciaren y lo penjaren en Sta. Coloma». Ells es tro-

17. F. 337v.

baven a la vila i el van veure mort. Un altre, «somberrer», confirma els fets per haver-ho sentit a dir: «morí penjat en Sta. Coloma perquant era voluntari y lo agafaren las armas del Rey».

4 de juliol 1715 (f. 408v)

Joseph Canals, jove xocolater de Barcelona.

Geltrudis (Xicra) Manalt, vídua de Ramon Xicra, hortolà del Portal Nou.

(Santa Maria) Declaren per la núvia: un sabater barceloní que coneixia el marit abans del setge i sap que és mort perquè ell, el testimoni, es trobava pel maig de 1714 servint en el regiment austriacista de Pou de Jafre i «anà amb un destacament de Granollers envers La Garriga, ahont prengueren al dit Ramon Xicra» junt amb un cunyat seu. Li va portar menjar a la presó de Granollers, on va estar vuit dies abans de ser sentenciat i «penjat en la forca de Granollers, que estava sota del Convent dels Caputxins», juntament amb el cunyat: els va veure a tots dos «penjats i morts». Un soldat del Regiment de Guadalajara, de les tropes borbòniques, el tenia molt tractat perquè servia en el mateix regiment i ho explica així: trobant-se el maig de 1714 tots junts emboscats sobre La Garriga «foren descoberts i acomesos per un destacament de Granollers, y en la refrega fou pres dit Ramon Xicra y dit cunyat seu, y avent-se ells, testis, junt amb altre germà de la contrahenta ferit en dita refrega, retirat y vingut a B.^a, al cap de alguns 10 dias entrà un desertor, al qual ell testis, sabent que era del destacament de Granollers, li preguntà si estaven molt apretats los dos hòmens que dit destacament avia pres sobre La Garriga poch dias antes y que eran dit Xicra y son cunyat, y lo dit desertor li digué que ja eran penjats en Granollers». Per la llibertat actual d'ella també testifiquen la seva mare i una veïna. Amb referència al nuvi, es presenten un manyà i un guanter de Barcelona, tots dos veïns de molts anys.

En aquest relat es fa ben patent la irracionalitat d'una guerra que porta a enfrontar-se en camps contraris persones que abans es relacionaven amicalment com a veïns. Fins i tot és destacable que el fet d'haver intervingut ocasionalment en l'acció que va derivar en la mort del conegut no trenqui la relació amb la vídua. És l'altra cara dels greus problemes de convivència que es van ocasionar en moltes viles per les adscripcions polítiques oposades, a vegades per la mera simpatia demostrada a un o altre pretendent.

Abans ja s'ha fet menció de passada dels canvis de bàndol que es produïen contínuament en un sentit o altre, cosa que demostra l'escassa identificació ideològica de molts combatents amb la causa que servien. Els casos de què tenim més testimonis es produeixen quan els interessats han caigut presoners de les tropes borbòniques després d'haver pertangut a unitats de l'exèrcit de l'Arxiduc: és probable que, un cop desarrelats de la seva terra i avesats a la vida militar, l'oferta d'allistar-se a favor d'un rei que els era presentat com a legítim sobirà i amb la certesa de continuar tenint un *modus vivendi* assegurat fos determinant en la decisió. Algunes vegades es fa difícil adjudicar a un partit o l'altre el nom dels regiments que citen els declarants i no es pot saber si van canviar o no de fidelitat, sobretot perquè alguns no devien tenir cap interès a declarar un passat austriacista davant les noves autoritats. Si no, vegem la història que consta en aquesta informació:

9 setembre 1715 (f. 453v i 454)

Joachim Gomez, pagès de Tauste, bisbat de Jaca.

Magdalena Montells, filla d'uns pagesos de Sant Julià de les Olles, bisbat de Vic.

(Parròquia del Pi) Declaren pel nuvi quatre soldats del RGE, també fills de Tauste i coneguts de criatures: el primer diu que fa uns quatre anys, després de la batalla de Brihuega, van sortir junts del lloc per anar a Saragossa i van assentar plaça en el Regiment d'Infanteria d'Aragó; van estar més d'un any pels volts de la Seu d'Urgell, després

baixaren cap a Tortosa amb el regiment i «havent estat poc temps en ell [el regiment] se retiraren ab las tropas del Sr. Arxiduch, que venian a embarcar-se per evacuar Catalunya» i ell i el contraent se'n van anar a Tarragona a trobar l'exèrcit «del Rey N. Sr.» i allí van allistar-se a les Guàrdies Espanyoles, on han servit tot el temps del setge i on encara és el testimoni. Al contraent «li aborraren» la plaça en entrar a Barcelona. L'altre soldat fa el mateix relat amb lleugeres variants: a la Seu van desertar i es van trobar tots tres a Tortosa, on «se posaren al tren de la Artilleria ab lo qual estigueren cosa de un any en Tortosa y son circumveynat»; després van anar vers Lleida i al setge de Barcelona «en lo qual casi al últim del siti, sentaren plassa en lo Regiment de Guàrdies Espanyoles los tres»; ell hi continua però el contraent n'és eixit, etc.

L'endemà, dia 10, declaren dos soldats més: el primer puntualitza que els dos anteriors testimonis ja eren fora de Tauste abans que el contraent en sortís (junt amb els dos nous) i que en els primers 4 o 5 anys no han anat mai juntament amb ells. Després del relat dels desplaçaments, afegeix que en ser a Barcelona «entregada la plassa, per aver-se-n anat las mulas, ell [test.] assentà plassa en lo dit RGE y lo dit contrahent se quedà treballant, y en dit temps ni ell [test.] ni lo contrahent, han servit may en las tropas de Carlos Tercer». El quart testimoni diu el mateix.

No deixa de ser curiós que, contra l'expressa prohibició de les autoritats borbòniques de designar el pretendent austríac com a rei efectiu, l'única ocasió en tota la sèrie de testimonis estudiats en què l'Arxiduc és anomenat d'acord amb la seva condició reial sigui precisament per desentendre's de qualsevol vinculació amb ell.

Un altre cas, aquest de doble canvi –o simple oportunisme–, el tenim en el registre 306v, ja citat en parlar de les relacions que s'establien per la convivència forçada de familiars i servents al llarg de les campanyes. Val la pena de reproduir-lo per la varietat de circumstàncies que s'hi descriuen:

4 març 1715 (f. 306v i 307r)

Joseph Zorza Ortega, natural de Segovia, soldat del Regiment de Guàrdies Espanyoles (RGE).

Francisca Gil, filla d'un escrivà de Población [?], bisbat de Palència.

(Parròquia del Pi) Testimonis del nuvi: un soldat del mateix regiment i conciudadà seu. Van sortir junts de Segòvia i servint en el Regiment de Còrdova es van trobar a la batalla d'Almansa. Després es van embarcar a Cartagena «y de allí vingueren a desembarcar en lo camp devant Barcelona, de ahont lo dit Zorza desertà a esta Plaça lo dia de Sant Pere del any 1714 y al entrar las tropas del Rey en Barcelona sentà plaça en lo Regiment de Guardas Españolas». Igualment féu el testimoni i en la mateixa companyia. L'altre testimoni, també soldat, explica la mateixa història amb algun detall accessori: després d'Almansa (1707), van estar un any a València, s'embarcaren a Cartagena «y pasaren en Sicilia», on estigueren durant sis anys (la resta, igual).

Testimonis per la núvia: la muller d'un soldat, resident com a dida a l'hospital (Santa Creu) i un matrimoni, ell major-dom o cambrer a l'hospital i ella també dida; coneixen a la contraent per haver-ne estat veïns. Un altre testimoni, ara soldat de les GE, explica que la va conèixer a Palència quan hi va ser dut presoner per les tropes de Felip V (ell era de la Brigada Espanyola). La noia servia a casa d'un apotecari i va passar a servir D. Llorenç Espinosa, tinent coronel del regiment de Ferrer, «qui comandava la brigada de presoners espanyols que habitaven en dita ciutat». I com que ell era assistent d'un capità, tenien ocasió de veure's i tractar-se molt i també de conèixer alguns dels seus parents. Quan, després de dos anys «cangejaren a tots los presoners» i vingueren junts a Barcelona, servint igualment els mateixos senyors, seguiren veient-se i després «en lo hospital ahont se refugià quant deixà de servir la senyora del tinent coronel».

Però no eren solament els espanyols els que no conservaven la fidelitat després d'haver estat fets presoners: les batalles d'Almansa (1707) i Brihuega (1710) van significar un notable planter de nous elements per als exèrcits borbònics. Aquests dos casos en poden ser representatius:

3 setembre 1715 (f. 449r)

Adam Prochask Stainkovà, soldat del regiment de Castelar, natural de Praga, a Bohèmia, fill d'un ferrer.

Dorothea (Marcovà) Prosyki, vídua de Thomàs Marcovà, soldat del mateix regiment, filla d'un pagès de Praga.

(Parròquia del Pi) Els testimonis del nuvi també són soldats txecs: un d'ells, de 27 anys, ara del mateix regiment, diu que va servir al regiment de Ravenclau fa 15 anys i mig (on també va anar el contraent) i que es coneixen d'abans de sortir de Praga. No es van retrobar fins a Alcalà, després de la batalla de Brihuega, fets tots dos presoners. Pocs dies després «prengueren partit» en el regiment de Castelar i ja fa cinc anys que van junts. No sap res del temps que van estar separats, però sap que és bon catòlic: l'ha vist confessar i oir missa, etc. L'altre soldat fa setze anys que el coneix: van assentar plaça el mateix dia, el testimoni al regiment de Starhemberg i el contraent al de Ravenclau; van coincidir un temps a Itàlia i vingueren per mar a Barcelona, poc després a Tarragona «per haver las tropas del Rey Felip V pres Tortosa» i feren sis o set campanyes per Espanya fins que van ser presos a Brihuega i d'allí portats a Sigüenza, on van assentar plaça al regiment de Castelar, etc. Per la núvia, consta la viduïtat *in plica* i els testimonis són els mateixos, per haver viscut sempre amb el marit a la mateixa caserna d'ells.

15 setembre 1715 (f. 456v)

Guillem Cacglan (o Cagglan), jove boter de la ciutat de «Corco en Irlanda» [Cork?].

Maria (Calderó) Elias, vídua de Joseph Calderó, pagès, filla d'un sastre de Tarragona.

(Parròquia del Pi) El mateix interessat declara que falta de la seva terra fa deu anys: durant aquest temps ha seguit les campanyes «en les guerres de Catalunya y altrás parts de Espanya». La informació de dos testimonis de la mateixa ciutat pertanyents al regiment de Castelar dóna més detalls: un d'ells, de 45 anys, diu que el va conèixer fa 15 anys al lloc natal, on el testimoni feia de passamaner; «quan partí de allí lo Sr. Arxiduch de Àustria ab la flota per Espanya» el contraent va assentar plaça de soldat, no recorda el regiment, per embarcar-se amb la flota i ell també ho va fer al regiment de Bouls sis mesos després, en ocasió de sortir un altre estol, i es van trobar tots dos a València. Des de llavors sempre han estat junts en les campanyes «ab molta amistat». Sap que és catòlic romà per haver-lo vist «exercir diferents actes de Christià», coneix la seva família i creu que quan va sortir de «Corco devia tenir alguns 14 anys» i que no era casat ni promès «ni tampoc en Espanya se ha lligat ab algun impediment», etc. L'altre soldat explica que es van allistar tots dos al regiment de cavalleria d'Arvi i van arribar junts a Portugal i després a Catalunya, fins que van ser presos a «Viriguela», on restaren nou mesos. Després van assentar plaça al regiment de Castelar «en servey del Rey N. Sr. Felip V», on el testimoni encara serveix, però no el contraent «perquant té la plassa borrada y fa lo offici de boter en Barcelona». Per la núvia, declaren dues dones que fa set anys van veure morir i enterrar el seu marit a Prades, i que els coneixien bé a tots dos.

Mentre que al llibre d'informacions a penes en consten, el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*¹⁸ consigna gairebé cada dia entrades de desertors des del camp de l'enemic. Què devia motivar aquest canvi de bàndol, quan no semblava gens previsible que els guanyadors finals fossin els barcelonins resistents? És que entre les forces borbòniques també hi havia quintacolum-

18. *Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. XXVIII i últim. (Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1975).

nistes emboscats? En el cas dels que canviaven de bandera després d'haver estat presoners, pot pensar-se seriosament en la tasca de captació que empenien els vencedors, però aquí és del tot inversemblant que la perspectiva de passar-se als assetjats tingués algun atractiu, sobretot per la duresa dels càstigs que s'aplicaven als desertors. Si no és el desig d'acabar d'una vegada amb aquella mena de vida, i l'esperança de ser més ben acollits a la ciutat, si és que després s'hi pensaven establir.

Sigui com sigui, alguns d'aquests homes eren portadors de noves interessants, com succeeix el 9 de desembre de 1713: «[...] vingueren molts desertors y se digué que las tropas francesas se'n tornaven a Fransa, y se tirà un poch de la plassa». La notícia és confirmada el dia 24: «[...] segons se digué marchà la cavalleria francesa per lo Llenguadoch». Potser aquests fets també van tenir efectes desmoralitzadors entre les tropes i es va perdre la certesa d'arribar a un final triomfant: si la guerra s'acabava amb negociacions d'alt nivell, per què no emprendre-les per compte propi? Un fullet imprès a Barcelona sembla destinat precisament a propagar aquesta actitud. Es titula *Dialogo y disputa jocosa, que tuvieron un Francés y un Castellano en el Campo de Barcelona, á tiempo de levantar el Sitio las Tropas Francesas para retirarse á Francia, en el mes de Mayo de 1714*,¹⁹ i presenta en forma de diàleg una conversa en què el francès fa mofa de la incredulitat del castellà quan li diu si no ha vist pel campament els fulls impresos que anuncien la pau que Carles III ha pactat amb el rei de França «para proseguir su causa» i que no es deixi enganyar per la seva ignorància: ell té experiència llarga del que és aquesta ciutat i la nació catalana, i sap que quan els assetjants estiguin més confiats, els faran la guerra per les muntanyes. Acaben acomiadant-se d'aquesta manera:

Francès: [...] Por fin vosotros soys gente,
tan del todo despechada,
que perdereis el decoro,
à la atencion mas urbana.

19. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), B-1714-80 (op) 5.

Basta el menor Catalàn,
y el menor Francès oy basta,
para castigar à todo
vuestro Campo, su arrogancia.
[...] Y assi Castellano à Dios,
que presto veràs las armas,
del Gran Carlos en Castilla,
dandoles passo la Francia.
Para ir à castigar
à aquellas gentes, que ingratas,
no reconozcan por Rey,
à la Magestad Cesarea.
Castellà: Estando el Quinto en Castilla,
mi valor no teme nada.
Francès: Mas te importarà un Tercero
para el perdon de tus faltas,
que no el Quinto; pues veràs,
que haze presto su jornada,
para ser Duque, ò ser Rey,
de nuestros Reynos de Francia.
Y el Grande Carlos Tercero,
con permanente constancia,
serà eternamente Rey,
en la Catolica España. [...]
Castellà: Amigo Francès, à Dios,
que me voy à mi Barraca.
Francès: Simple Castellano, à Dios;
pues por no ver la tyrana
presumpcion vuestra, me voy
oy muy contento à la Francia.

En efecte, l'onze d'abril de 1713 s'havia signat el tractat d'Utrecht que posava fi a la guerra internacional. Quan el 1711 Carles d'Habsburg va heretar l'Imperi per la mort del seu germà, el temor de les potències aliades es va desplaçar al perill que podia representar la unió del tron imperial amb l'espanyol i es van

apressar a negociar la pau. Anglaterra, principal instigadora del conflicte i garant del manteniment dels privilegis dels catalans durant les negociacions, va inhibir-se'n finalment quan Felip d'Anjou, llavors ja indiscutible vencedor militar en tot el territori espanyol, on només se li resistien Barcelona, Cardona i Mallorca, a part de grups emboscats que seguien actuant en llocs dispersos, va prometre que Catalunya es beneficiaria dels «mateixos privilegis que Castella». A canvi, va ser reconegut com a rei d'Espanya i les Índies, després d'haver de renunciar al Milanesat, al que li quedava de Flandes, i a Gibraltar, Sardenya, Sicília i Nàpols, mentre que Anglaterra retenia Menorca i Gibraltar, ocupades durant la guerra, i aconseguia una avantatjosa concessió per comerciar amb ports americans.

Retirats els suports militars d'un costat i de l'altre, l'enfrontament va quedar reduït a la lluita pels escassos territoris peninsulars que encara estaven en pugna entre els dos pretendents: la pau definitiva entre ells no se signaria fins al 1725. Deu anys, teòricament de postguerra, marcats pels empresonaments i les represàlies polítiques dels vencedors, sovint amb greu incompliment de les garanties donades en els pactes de rendició.

Els catalans van trigar molt a saber que els anglesos els havien abandonat, però tenien molt present que la primera mesura de govern de Felip V a València i Aragó havia estat la de suprimir-ne els furs històrics. Davant aquesta perspectiva i encara amb la confiança posada en un hipotètic ajut de l'emperador –de qui se sentien súbdits tot i que les seves tropes havien començat l'evacuació pel març de 1713–, es van disposar a seguir combatent pels seus drets fins al final.

Mort a la Barcelona assetjada

Es repeteix molt sovint que la I Guerra Mundial (1914-1918), amb l'inici de l'activitat de l'aviació, marca un canvi en els efectes de la guerra: abans només els combatents que anaven al front la vivien directament. Aquesta afirmació, però, oblida que moltes

vegades el front es desplaçava a les poblacions, i llavors la guerra s'estenia també a la població civil de manera indiscriminada. És el cas de Barcelona durant la llarga contesa que va enfrontar Borbons i Habsburgs: entre 1697 i 1714, els anys que van durar els conflictes atíats pels interessos divergents de les grans potències europees, la ciutat va estar sotmesa a cinc setges, amb els seus corresponents bombardejors; es pot dir, doncs, que la generació que va arribar a la majoria d'edat amb la desfeta final de 1714 no havia tingut temps de conèixer una situació estable de normalitat, més encara perquè en gran part es va veure arrossegada durant molt de temps a integrar-se amb les armes en un exèrcit o l'altre, o a sofrir directament les privacions i els perills d'una ciutat assetjada, els canvis de domini i les represàlies consegüents. Per això és corrent que la població parli de «l'últim siti» per situar temporalment les circumstàncies que devien repetir-se una vegada i una altra. És clar que aquest també va ser el més llarg i dramàtic, i el que va tenir conseqüències irreversibles. Però se sentia la necessitat implícita de recordar que n'hi havia hagut d'altres.

De les morts entre la població civil per bales d'artilleria procedents dels bombardejors en tenim diferents testimonis: el primer és el del mestre escudeller Anton Morà, que va perdre la seva muller per aquesta causa i el novembre de 1714 es disposa a refer la seva vida amb un nou casament.²⁰ O el de Josep Badia, mestre bastaix, de qui diuen els testimonis que era casat amb Maria Rosés «morta a la Igl. de St. Joan de Barcelona [...] de una bomba que la matà y fou enterrada en la Igl. Catedral lo dia 25 juny 1714». Josep Badia es casa pel desembre amb una noia de nom Magdalena Pavia Cristina, segons figura clarament en el registre de la informació. Però atès que no hi consten els seus pares i en canvi porta un tercer nom del santoral, i es diu que és «de edat de 25 anys més o menys» i que està batejada a la ciutat d'Alacant, el més probable és que es tracti d'una incògnita i que el «Pavia» sigui un lectura errònia de «Paula» a la partida de baptisme, cosa que correspondria al costum de designar els infants

20. F. 251r.

expòsits amb tres noms de sants si eren nois o de santes si eren nenes. Els declarants que testimonien per ella expliquen que ha servit en diverses cases i que la tenen per bona cristiana perquè l'han vist oir missa i confessar a Santa Maria i que els seus diferents senyors deien que era «una donzella molt Devota y bona Christiana».²¹

Un altre bastaix, aquest de capçana –els que duïen la càrrega sobre un rodet al cap–, en Joan Anglí, també va perdre la muller en un bombardeig durant el setge «prop las parets de la Iglésia del Pi», on va ser enterrada junt amb les altres víctimes de la mateixa bomba, segons el testimoni de dos fossers, que precisament no eren d'aquesta parròquia, sinó l'un de Sant Jaume i l'altre de Sant Miquel: potser l'enterrador del Pi necessitava ajut perquè no donava l'abast amb les moltes víctimes?²²

I encara hi ha d'altres casos, menys especificats, com el de la muller de Francisco Plantada, un pagès de Badalona resident a la capital, morta en el setge sense precisar com; ara ell es torna a casar amb la vídua d'un altre pagès de Badalona que va morir ofegat «el dia de St. Lluch de 1713 [...] passant lo riu del Besòs que respecte de les pluges venia molt ràpido y abundant»: l'home fou endut per les aigües riu avall fins al mar «y després el mar lo escupí» prop de Barcelona.²³ O el casament de dos vidus, dels quals s'informa que la primera muller va morir «en lo temps del siti de B.^a en una barraca fora lo Portal de Mar» (no diu de què) i el primer marit va morir a l'hospital «ferit en lo abans [avançament] del Baluart de Sta. Clara».²⁴

El baluard anomenat de Santa Clara, o de Llevant, i el del Portal Nou van tenir un protagonisme indiscutible en les escameses de les forces atacants els darrers temps del setge i també van ser dels llocs on més es va concentrar la resistència desesperada dels defensors. En el llenç de muralla situat entre ells, l'artilleria borbònica va obrir-hi una gran bretxa que va permetre penetrar

21. F. 263v.

22. F. 278r.

23. F. 278v.

24. F. 422v.

en formació dins la ciutat, on van continuar els combats aferrissats fins a l'extrem que el matí del mateix dia 11 de setembre els baluards de Jonqueres i de Sant Pere, aquest amb el convent adjacent, van canviar de domini diverses vegades abans del toc de capitulació que el general Villarroel va ordenar davant d'una situació insostenible i que es va fer efectiu entre les tres i les quatre de la tarda, segons ho descriuen uns o altres. No és estrany, doncs, que es trobin moltes referències a aquells llocs en els relats testimonials de les nombroses morts que s'hi van donar.

Una de les indicacions més precises i punyents d'aquesta jornada ens la dona el mateix vicari general de la diòcesi, Dr. Francisco Rifós, quan el dia 20 de setembre es transcriu en el foli 225r el seu informe d'haver rebut el testimoni de la mort del marit d'Àngela (Martínez) i Ruiz ocorreguda «die scilicet undecimo huyus mensis hora matutina inter septiman et octavam Oras tempore quo Exercitus Dni. Nri. Philippi V hispaniarum Regis Catholici (quem Deus incolumem servet) ingressus fuit in hac. civitatem cum strepitu Armorum».²⁵

Un full annex recull la declaració del testimoni, natural de Màlaga, cap d'esquadra [del Regiment] de Santa Eulàlia: diu que Francisco Martínez, alferes del mateix regiment natural d'Alacant, morí el dia 11 de setembre entre les 7 i les 8 hores «en lo avans que·s donà a la Mitja lluna del Portal Nou» i ell mateix l'enterrà després durant la suspensió [rendició].

L'entrada dels borbònics també va portar canvis en el bisbat, d'acord amb les adhesions a una o altra causa amb què l'alt clergat s'havia compromès: Rifós, austriacista convençut i representant de l'Església en la darrera reunió dels consellers en què es va prendre la decisió de capitular, ja no torna a aparèixer en els llibres de llicències: a partir del dia 24 totes les informacions registrades porten el nom del Dr. Baltasar Bastero com a vicari general, i molt esporàdicament d'algun altre.

25. «el dia onze d'aquest mes, entre les 7 i les 8 hores del matí, en què els exèrcits de Nostre Senyor Felip V, Rei Catòlic de les Espanyes (que Déu conservi incòlume) van ingressar a la ciutat amb estrèpit d'armes».

A la defensa de les muralles també hi col·laboraven dones quan la urgència ho feia necessari, i fins s'hi podien trobar famílies senceres. En la informació citada més amunt referent als noms d'uns alemanys i d'una població d'origen que no tenien res de germànic, el relat complet és aquest:

24 setembre 1714 (F. 227r)

Joan Moreno, natural de «Vilanova en Alemanya» [sic].

Maria (Janer) Bigas, vídua de Joan Janer, del Regiment de Sant Jordi.

(Sant Just) Els testimonis, els germans Miquel i Jordi Miquel [sic], també són naturals de «Vilanova en Alemanya» i servien junt amb el contraent en el Regiment de Starhemberg. Expliquen que el marit de la dona morí el 12 de juliol de 1714, «davant l'estacada que mira al fortí de Santa Clara [...] lo acabaren de matar a cutxillades» i allí quedà «sense poder-lo traure». La muller d'un artiller, parenta del mort, testifica que va veure els fets des de la muralla i ho relata així: les tropes van sortir-ne i el noi caigué a terra, ferit d'un «dispar», sense poder-se aixecar; arriben els enemics i el despullen i «després d'haver-lo despullat, lo mataren a cutxillades» i el van deixar allà junt amb altres.

Destaca en el relat de la dona, més minucios i impactant, el fet que la roba, reaprofitable, rebí un tractament ben diferent del que es dona a l'enemic.

Un altre dels llocs en què les topades van ser ferotges és l'anomenat «la bretxa»: és el lloc per on es va produir l'entrada massiva dins la ciutat. Al revés del que passa quan puntualitzen que és el «darrer siti», d'aquest gran esvoranc se'n parla sempre en singular, malgrat que n'hi havia molts més a les muralles. Durant el període estudiat n'hi ha tres casos registrats. En un, els testimonis expliquen que la contraent és vídua d'un militar que hi fou ferit de mort l'11 de setembre en l'avanç de les tropes reials i després morí «quedant lo cadàver allí de ahont fou ferit, que era en la Cortadura», una segona línia de fortificació que es

va construir part de dins del tram de muralla entre els baluards de Portal Nou i Llevant, per reforçar el lloc que era objecte de més atacs i en previsió de les bretxes que en un moment o altre es podrien engrandir. Malgrat el sacrifici de les cases més properes a la muralla per situar-hi el parapet i la rasa i deixar mobilitat a les tropes defensives, tot va resultar inútil a l'hora del gran avanç. Els altres dos consignats que hi van trobar la mort eren francesos de les milícies assaltants: les vídues respectives demanen llicència per casar-se amb soldats del mateix regiment del marit, l'una només dotze dies després dels fets i l'altra un mes i mig després.²⁶

Pot resultar sorprenent aquesta substitució de marit tan ràpida, cosa que també es dona en l'expedient dels alemanys, en què la viduïtat és de poc més de dos mesos. Cal pensar, però, en quina indefensió quedaven aquestes dones –i potser també els fills–, algunes desarrelades de tot el que no era l'exèrcit després d'haver seguit anys i anys amb la família totes les campanyes. Tret que ocupés una situació privilegiada dins la societat, a la dona que es quedava sola, sense ofici i sense marit, poques oportunitats li restaven per sobreviure dignament.

Però no només per a les dones el casament podia ser una necessitat vital i social a la vegada: igual d'urgent era portar una dona a casa quan el que es quedava vidu tenia una família o un negoci que no podia portar sol, com en el cas d'un taverner: ho podem comprovar en els dos casos registrats, en els quals l'espera per tornar-se a casar no era més llarga d'onze dies i un mes, respectivament.²⁷

Els testimoniatges referits al que descriuen com «l'avanç general» del darrer dia són molt escassos amb relació a la mortaldat real que s'hi va produir, però són valuosos perquè alguns situen la lluita ja als carrers de la ciutat: en Pau Astruch, esparter, ferit mortalment al cap, va ser portat a l'església de Sant Llätzer (al Pedró, prop del baluard i el portal de Sant Antoni) i allí el van

26. F. 241v, 227r i 229r.

27. F. 390v i 397r.

veure dos confreres que l'endemà van saber que havia mort i després van pagar a la confraria d'esparters el que els corresponia per l'enterrament. A la banda oposada de la ciutat, prop del Portal Nou, la víctima va ser en Jaume Peroller. Un moler que el coneixia bé per haver estat veïns molt temps diu que «succehí lo dia 11 de setembre 1714 a las Espatllas del Convent de St. Agustí en ocasió de chocar las tropas de Barcelona ab las tropas del Rey en lo últim siti y lo dia del últim avans [...] lo feriren ab un colp de fusell y bayonetas als pits». Ell ho va veure i el reconegué molt bé.²⁸ El convent de Sant Agustí va arribar a estar gairebé del tot ocupat per les tropes franco-espanyoles, mentre als terrats encara resistien els defensors de la ciutat i des d'allí disparaven per obstaculitzar l'avanç.

N'hi ha d'altres, no tan detallats, però igualment significatius. Un d'ells, relatiu a la mort d'un militar de les tropes reials amb tractament de «Don» i que va ser enterrat a Sarrià, població on acostumaven a residir durant els diversos setges alguns alts comandaments de les forces assetjants i les seves famílies, per defora del cordó militar que encerclava la ciutat.

Les esglésies i les seves dependències es convertien en allotjament provisional dels morts en els combats o els bombardejos i potser també dels ferits mentre esperaven assistència: allí acudien els familiars i amics per reconèixer-los i preparar-los per a l'enterrament, segons s'ha vist ja abans i es descriu més detalladament en aquest testimoniatge:

8 de juliol 1715 (f. 411r)

Anton Saver, capser barceloní, vidu.

Maria (Golart) Cultias, vídua de Joseph Golart, sastre de Barcelona.

(Santa Maria) Per la viduïtat del contraent, se cita un procés d'informació del 22 de juny 1715, no transcrit al llibre. Els testimonis de la núvia són el seu germà, jove sastre, i un mestre sastre de la ciutat que coneixia bé el marit, mort

28. F. 303r i 404r.

en el darrer dia del «avans en lo siti»: ell el va veure ferit i després mort i el va amortallar; el germà afegeix que va ser ferit el dia 11 de setembre de 1714 i morí el mateix dia. Quan ell ho sabé, anà a veure'l al Capítol de Santa Maria on estava mort «y havent-li dit que ja estava emmortallat, no entrà a veurer-lo».

No tots els combats tenien per objectiu immediat atacar el recinte murallat, sobretot durant els primers mesos del setge, en què les forces franco-espanyoles manades pel napolità duc de Populi i les dels resistents, malgrat el desnivell numèric a favor dels assetjants, van mantenir-se en les respectives posicions sense guanys importants ni per un costat ni per l'altre. A més de Montjuïc, que per la seva situació privilegiada era tan cobejat pels borbònics com defensat des de la ciutat, hi havia un altre punt extramurs que es va convertir en centre fortificat: era el convent dels frares caputxins damunt d'un petit turó anomenat Montcalvari, situat en el que avui és barri de Gràcia –aproximadament entre el Torrent de l'Olla i el carrer Bailèn–, prop del qual es trobava la Creu de Sant Francesc, lloc que és referència constant d'escaramusses entre els dos exèrcits. El *Dietari del Antich Consell Barceloní*, que encara relata l'anada normal dels consellers a l'església dels caputxins el dia 24 d'octubre del 1712, festa de Sant Fèlix Cantalici –amb tot el ritual d'ocupar-hi «els bancs de vellut de la ciutat» mentre se celebrava l'ofici solemne i les altres cerimònies habituals–, a partir de l'agost de 1713 fa al·lusions gairebé diàries a les seves activitats bèl·liques: «En aquest dia, se continuà lo tirar a l'exèrcit de l'enemich den dels Caputxins a la montanya y de la Creu de Sant Francesch» (dia 17); «En aquest dia, se posà un bateria de dos pessas en un puesto junt a la Creu de Sant Francesch per a danyar den de dit puesto als enemichs» (dia 11 setembre), etc. fins al total enrunament i consegüent rendició pel maig de 1714.

En contrapartida, després d'haver caigut en poder de les forces reials, es convertí en un instrument més per atacar la ciutat: des d'allí es van incrementar els bombardejós que va haver de supor-

tar fins al darrer moment. El mateix *Dietari del Consell* informa el 12 d'agost (1714) de com era de dramàtica la situació: a les dues del matí, l'enemic «comensà a tirar desafortadament» des dels Caputxins «o part de munt» i al mateix temps anava avançant a la mitja lluna del Portal Nou i Sant Daniel. El text acaba amb una frase que expressa la desolació més absoluta: «Déu nos vulla assistir en sa gràcia y forsas per a superar-lo». Encara resistirien tot un mes.

En el llibre d'informacions que estudiem n'hi ha tres de vídues estrangeres que han perdut els marits en accions del fort dels Caputxins. Tots pertanyien a les forces reialistes i n'hi ha una que és interessant per il·lustrar també els freqüents canvis de bandera que es produïen:

19 febrer 1715 (f. 288v)

Joan Watsan, holandès, soldat del regiment del marquès de Castelar, resident a Esparreguera.

Maria Braeker, irlandesa resident a Barcelona, vídua de Joan Maykenis, soldat del mateix regiment.

(Santa Maria) Testimoni pel nuvi (en llatí): van arribar a Espanya servint l'Arxiduc i les tropes de Felip V els van fer presoners; després, «sota la bandera del regiment del marquès», es van continuar tractant. Un altre testimoni (en català) afirma conèixer-lo des del camp de Balaguer, servint l'Arxiduc, i després que foren presos en la batalla de «Viriguela». Més tard van assentar plaça en el regiment del marquès de Castelar, on encara serveixen. Els mateixos testimonis saben que el marit de la contraent, soldat del mateix regiment, va morir «al avanç dels Caputxins»: després de les primeres càrregues, retiraren els morts a la trinxera del convent i allí hi era el dit marit «al qual no pogueren veurer en la nit antes de enterrar-lo, per la vigilància ab que estaven fins lo endemà».

Entre les escaramusses que es produïen a diari en aquesta «terra de ningú» entre el cordó format per les forces assetjants i el

recinte murallat de la ciutat, n'hi havia de tota mena: el *Dietari del Consell* relata el 28 de desembre que una partida de cavalleria, evidentment enemiga, ha fet estralls entre el bestiar «d'alguns pobres que per minyons i persones incapasses de las armas feyan guardar [...] ne mataren alguns, nefraren de altres, no perdonant algunas donas y criaturas, y se n'aportaren las assèmilas pasturaven y les cabras tenia en lo dit puesto lo Hospital General.»

Sovintejaven també per part de la ciutat les temptatives de trencar els cordons del setge, unes vegades per establir comunicació amb les partides austriacistes més o menys emboscades a la resta del país i aportar reforços, altres vegades simplement per afeblir les forces de l'enemic, segons que n'informa puntualment el *Dietari*. Vegem com ho relaten en el llibre d'informacions uns protagonistes:

16 abril 1715 (f. 332r)

Salvador Palet, jove sabater de Barcelona.

Magdalena (Ferrer) y Pons, vídua d'Hipòlit Ferrer, paraire de Sant Hipòlit, filla d'un teixidor de Jorba.

(Parròquia del Pi) Testimonis de viduïtat de la contraent: un sastre de Martorell diu que coneixia molt bé el marit mort; l'agost de 1713 van sortir de Barcelona en companyia d'altres i junts van seguir les tropes que comandava D. Rafael Nebot per quasi tot el Principat i el dia [il·legible] d'octubre, volent entrar en aquesta ciutat ell i quatre companys, entre ells Hipòlit Ferrer, trencant els cordons del setge, prop de la una de la nit «els ixen una partida de soldats del Regiment de Uiberni y dits soldats los tiraren unes 12 escopetadas juntas, de les quals quedaren morts los dits 4 companys i mataren el cavall de ell [testimoni]», que es va refugiar a la fossa dels cordons fins que es va fer de dia; llavors es dirigí als soldats del regiment d'Alvèrnia, que li van preguntar si coneixeria aquells quatre cadàvers, com de fet els va reconèixer: entre ells «conegué y tocà ab sas mans el dit Hipòlit». Després se l'emportaren pres a casa del «Parbost» (Prebost).

Segons un plànol del setge fet per enginyers militars francesos, el regiment d'Alvèrnia es trobava situat poc més amunt del camí que creuava el pla de Barcelona del Besòs al Llobregat –l'actual Travessera–, potser prop d'on hi ha ara l'Hospital de Sant Pau.²⁹

De totes maneres, alguna cosa no va resultar bé en aquest projecte de matrimoni perquè el 25 de juny es troba de nou la mateixa vídua repetint l'intent amb Josep Jorva, jove sombrero barceloní. Aquesta vegada testimonia per ella un veí seu del carrer d'en Bot, pagès oriünd de Sabadell, que va veure mort el marit de la interessada «en ocasió de voler rompre los cordons del exèrcit del Rey que sitiava Barcelona cosa de uns 9 mesos ha, en lo qual empeño se trobava ell [test.] ab lo dit Hipòlit Farrer, per ser los dos soldats del regiment de cavalleria de D. Sebastià Delmau» i des que Barcelona «és rendida» s'ha tractat amb la vídua molt familiarment. Un altre testimoni, jove sastre, confirma el relat.³⁰

Les dues informacions, coincidents pel que respecta a la víctima, difereixen quant als detalls: en la primera sembla que només eren cinc homes els que intentaven el pas, amb el resultat de quatre morts, mentre que a la segona és evident que hi havia més gent implicada, potser en lloc no tan destacat. Ambdós escrits, però, caracteritzen tant els afectats com els testimonis pel seu ofici en la vida civil: sastre, paraire, pagès; homes d'activitats ben tranquil·les a qui la guerra va empènyer a prendre les armes circumstancialment, uns potser per simple interès pecuniari, altres a favor d'una causa en la qual creien i la majoria per la lleva obligatòria a què es va haver de recórrer.

El bloqueig de la ciutat era també per mar: vaixells enemics es troben a la part de Montjuïc ancorats en alta mar «a modo de santinellas», segons el *Dietari* anota el 2 de febrer de 1714. Malgrat això, algunes petites embarcacions aconseguiren de vega-

29. Joaquín DE LA LLAVE Y GARCÍA, *El Sitio de Barcelona en 1713-1714* (Madrid, Memorial Ingenieros del Ejército, 1905).

30. F. 398r

des fer arribar reforços, armament o provisions, especialment des de Mallorca i les costes genoveses, tot i els perills a què s'exposaven per la presència de naus enemigues en les rutes mediterrànies habituals, que també van fer víctimes. El 27 de març se n'explica un cas:

27 març 1715 (f. intercalats 321-326)

Mateu Barnet, mestre de cases, natural de Sant Martí de Maldà i resident a Alella.

Isabel Pujalt, vídua de Carles Catafal, filla d'un pagès d'Alella.

(Parròquia d'Alella) Un testimoni, pagès de la mateixa població, relata que ell «navegant sobre un pinxo [pinco] català, trobant-se al Genovesat encontraren una barca francesa, y havent peleat ab ella per espay de tres horas, entre los vint soldats que moriren en dit combat fou un d'ells Carlos Catafal, marit de Isabel». Diu que el va veure «nafrat», després mort i, finalment, tirat al mar. Un altre testimoni diu que sap el mateix «per haver·ho oït a dir a tres persones que anaven sobre lo pinxo o Galeota del Patró Socarrat», on anava per soldat el marit de la contraent «havent estat este al pujar a la Popa travessat de una bala, de la qual ferida morí i haver·lo, despues de mort, los enemichs llansat a la mar». Els testimonis del nuvi són del mateix poble i el coneixen de sempre.

Segueixen apareixent casos de combats navals: un mariner mort a l'hospital de Mataró de resultes d'una ferida de bala que rebé «en un rencontre marítim poch antes», o en Josep Serinyà, pescador que durant el setge servia de mariner, del qual testimfica el cirurgià que anava en la mateixa galiota que morí als seus braços mentre li curava una ferida de fusell rebuda «als darrers dies del siti, estant davant Sitges, després de llarch combat amb altra Galeota que estava al servey del Rey Nostre Sr. Feliph V» i l'hagueren de tirar a mar per l'impediment que tenien d'arribar a terra. I encara un sabater de vell que va morir a l'hospital de

Mallorca, ferit en un «rencontre entre les Galeotes de Mallorca y la de Niça», en la qual viatjava la víctima.³¹

El recompte final de les víctimes directes de la guerra que apareixen en les informacions dels tretze mesos objecte d'estudi, excloses les d'accidents o de mort natural que s'hi relacionen, és el següent:

<i>Víctimes de la guerra</i>	<i>Total</i>
Morts en combat	39
Per bombardeig i represàlies	9
Combats navals	4
<i>Total</i>	<i>52</i>

El nombre pot semblar insignificant, atesa la magnitud de la contesa, però cal tenir present que aquí només ens consten en funció dels vidus o vídues respectius que es tornen a casar en el termini de poc més d'un any, i que, malgrat tot, aquesta causa de viduitat representa un 8,85 % del total de 587 matrimonis projectats en aquest període.

31. F. 355v, 384v i 398v.

Barcelona i els seus habitants

Represa de la vida quotidiana

La ciutat de l'any 1715 està marcada profundament per les conseqüències de la guerra, tant en l'estructura física com en la de població. Pel que fa a la primera, els efectes dels bombardejos han afectat totalment o parcialment més de dos terços dels edificis, les muralles estan esbotzades per molts llocs i el pla de construir la Ciutadella comença a posar-se en marxa l'estiu d'aquest mateix any amb les primeres demolicions, que en el primer projecte preveien incloure l'església de Santa Maria del Mar. Aquesta es va salvar gràcies a la reacció religiosa i política que es va suscitar, però, com és sabut, més endavant s'obligà els habitants d'una bona part del barri de Ribera, el més densament poblat i amb el comerç més actiu, a enderrocar les pròpies cases per fer lloc a la fortalesa i reinstal·lar-se com poguessin en altres llocs. Els edificis es van taxar minuciosament de cara a fixar una indemnització, però els pagaments no es van arribar a fer efectius.

El perímetre encerclat llavors per les muralles es pot resseguir encara avui pel traçat de les rondes modernes, urbanitzades sobre l'espai que ocupaven les muralles juntament amb el seu vall o fossat de protecció, fins a entroncar amb el passeig de Sant Joan. Aquest, igual que el lloc ara ocupat per les illes de cases i l'antic mercat del Born, són el resultat d'una doble demolició: primer la que va ser necessària per construir la Ciutadella i després la d'aquesta mateixa fortificació, sempre malvista pels bar-

celonins. El curs de la Rambla, feia poc aplanada i plantada d'arbres, conservava, si bé parcialment esmotxat i amb edificacions adossades, el tram de muralla que des del segle XIII tancava el sector de la ciutat vella, per defora de la qual va créixer després el nou barri del Raval. Els habitants d'una banda de la Rambla i l'altra es comunicaven a través dels antics portals: de Santa Anna –o dels Bergants–, de la Porta Ferrissa, de la Boqueria, de Trentaclaus –o dels Ollers– i de Framenors, ja prop de mar. El Raval, a l'altra banda de la Rambla, molt menys poblat que l'antic recinte, conservava molts espais dedicats al conreu, especialment entre el carrer de l'Hospital i les Drassanes: les hortes de Sant Pau o de Sant Antoni, dites així segons la seva proximitat als convents que donaven nom a una porta de la muralla o l'altra. Els noms dels carrers que encara ara travessen el sector més poblat del Raval són prou descriptius: de l'Hospital, on hi havia el de la Santa Creu i el de Sant Llätzer –dels mesells o leprosos–; el carrer del Carme, amb el gran convent carmelità, el de Tallers, on es concentraven activitats que resultarien incòmodes en un nucli urbà més dens de població.

Set parròquies es distribuïen l'atenció religiosa dels ciutadans: Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, els Sants Just i Pastor, Sant Jaume, Sant Miquel, Sant Cugat del Rec i Sant Pere de les Puel·les, a més de la catedral i les esglésies dels nombrosos convents, entre els quals sobresortien Santa Caterina, dels dominics i Sant Francesc, o Framenors segons el nom popular, per la seva importància arquitectònica i per la tradició d'enterraments de grans famílies que conservaven.

Hi ha ben poques mencions de carrers en aquests documents: dels protagonistes només anoten a quina parròquia pertanyen, i encara sovint se'n descuiden. En tot cas hi consta algunes vegades el domicili d'algun testimoni, o bé aquests declaren que són o han estat veïns dels contraents en un lloc concret. Es fa esment d'un testimoni que s'allotjava a la «casa Corrales del Pla d'en Llull» (f. 238r), o d'una dona que de vídua va continuar vivint al carrer d'en Petritxol, on havia mort el marit (f. 406r) i d'una altra per a la qual testifica un veí seu del carrer d'en Bot (f. 398r), i

poques més. Entre elles, es poden recollir citacions de carrers en aquestes dues informacions, segurament degudes a un mateix escrivent més meticulós que d'altres:

22 abril 1715 (f. 336v)

Joan Baptista Esperansa, natural de Roma (no en diu l'ofici).

Maria Paula (Cotanis) Puig, vídua de Joan Fernando Cotanis, trompeta, filla d'un pedrenyaler català.

(Parròquia del Pi) Testimonis que declaren per la viduïtat d'ella: dues vidues residents una al carrer d'en Roig i l'altra al de Boters. Diuen que el setembre de 1711 li van portar la notícia «com son marit era mort, havent-lo la Justícia en la Ciutat de Zaragoza fet penjar» i ho saben per un trompeta alemany que havia estat mestre del difunt.

23 abril 1715 (f. 336v)

Joan Baptista Tornal, «mestre coch» de Narbona.

Isabel Jover, filla d'un pagès de Barcelona.

(Santa Maria) Dos narbonesos, un calceter que viu al carrer de «Baseya» (Basea), a la Casa dels Passamaners, i un pagès que s'està a casa del pare de la núvia, al carrer de les Moles, declaren la seva coneixença amb el nuvi des que tots tres van sortir de Narbona.

Hi ha alguns carrers ara desapareguts difícils de localitzar, com ara el de Jesús, o els d'en Jansana (o Gensana, Llansana) i d'en Julivert, a l'enderrocat barri de Ribera (f. 371v i 384v); la indicació més curiosa, però, és la del foli 253v, en què un manescal que fa de testimoni es diu «habitant a la Golfa serca Palacio»: ens hem de limitar a situar-lo en el barri de Santa Maria, perquè era prop de l'antic palau que va donar nom a la plaça.

Només com una aproximació, després d'agrupar els casos estudiats per parròquies (sempre que hi consti aquesta dada), es pot veure en el quadre següent que els dos primers llocs corresponen a Santa Maria del Pi i a Santa Maria del Mar, que eren real-

ment parròquies molt populoses totes dues, però amb una diferència fonamental entre elles: mentre que al Pi li corresponia una gran extensió del Raval, però d'escassa densitat humana, Santa Maria tenia una superfície reduïda i amb l'índex d'ocupació més alt de la ciutat, com demostren els seus antics carrerons i els arcs que hi prolonguen els edificis per sobre. Evidentment, en aquest recompte no hi entren els matrimonis que es podrien etiquetar de «normals», i això fa que els resultats no es puguin extrapolar a tota la població, si bé poden resultar demostratius:

<i>Parròquies</i>	<i>Total</i>	<i>%</i>
Santa Maria del Pi	92	37,24
Santa Maria del Mar	81	32,79
Sants Just i Pastor	30	12,14
Sant Jaume	10	4,04
Sant Pere de les Puel·les	9	3,64
Sant Miquel	7	2,85
Sant Cugat del Rec	2	0,80
No consta	16	6,47
<i>Total</i>	247	100,00

Pel que fa als ciutadans, sota l'aparença de normalitat amb què els supervivents van reprendre la vida activa el mateix dia 13 de setembre que les tropes del duc de Berwick van prendre possessió de la ciutat, després que aquest hagués garantit la conservació de «vidas, honras y haciendas» –i es diu que realment ho va fer complir mentre en va ser responsable–, la situació no podia ser més dramàtica: començava una època de por, de repressió, de delacions i de venjances que van portar a l'exili, el captiveri o la mort més despietada, com ja hem vist, una gran part dels que eren coneguts com a simpatitzants de la causa austriacista. Estudis recents demostren que, entre els que van acompanyar Carles III en la seva marxa a Viena, els que van poder fugir del país just després de l'esfondrament o van ser directament desterrats, i els que només ho van poder fer després d'un llarg empresonament, van ser pel volt de les 25.000 persones les que van haver d'exiliar-se. Sense comptar-hi els morts, és clar.

Les noves autoritats actuaven segons ordres directes de la Cort i, a més, amb el convenciment que el poble català era de d'una naturalesa tan dolenta que només

«con la fuerza de las Armas pueda sino limpiar enteramente su sangre de la malignidad que le infecta â lo menos hirla purgando, de modo que con el curso del tiempo, y con la aplicazon, continua de eficaces remedios, quede esperanza de salud, pero si se dilata, el aplicar, el que es tan preciso, no solo se hará siempre mas larga, y mas dificil la Cura, sino que se arriesga enteramente, porque el mal humor de estos naturales, podrá si contenerse con las Armas, pero no mudar nunca con la sola fuerza de ellas [...]. Barcelona 18 de Agto. de 1715». (Carta a Madrid del príncep Francisco Pio de Savoia y Moura, marquès de Castel-Rodrigo, poc abans nomenat capità general de Catalunya.)³²

Malgrat tot, ja hem vist com la gent refeia les seves vides, de la mateixa manera que sovint havia de refer les seves cases malmeses per l'artilleria i remuntar negocis que la guerra o la mort dels propietaris havien arruïnat. A les informacions que estudiem hi ha ben poques dades que es puguin atribuir, directament o per inferència, a la situació descrita: és clar que la repressió no devia afectar tant el poble menut com les persones que ocupaven llocs més visibles dins la societat. Els membres dels gremis que integraven el regiment ciutadà de la Coronela, un cop desmobilitzats van tornar als seus tallers i despatxos a reprendre la normalitat, i les represàlies es van dirigir contra els que havien pres les armes voluntàriament, els que s'havien destacat com a simpatitzats de Carles d'Habsburg, o aquells que podrien resultar sospitosos de ser-ho.

32. Antoni MUÑOZ GONZÁLEZ i Josep CATÀ i TUR, «Les estratègies repressives a la cort de Felip V i la ciutat de Barcelona», dins Joan Roca (coord.), *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, Barcelona, Institut Municipal d'Història/Proa, 1997, pàg. 64.

L'any 1715 és també el de l'aprovació dels plànols que Pròsper de Verboom, enginyer militar holandès de les tropes de Felip V, va fer per construir la Ciutadella, fortalesa destinada més a exalçar el poder dels vencedors i sotmetre la ciutat que a protegir-la contra possibles enemics. Tot i que hi havia espai més que suficient per construir-la més enllà, es va decidir situar-la parcialment sobre l'antic baluard de Llevant –dit també de Santa Clara o de Sant Daniel, pel convent de monges clarisses que hi estava adossat–, i enderrocar gran part del barri de Ribera per a fer-li lloc i guardar les distàncies. Sembla que va ser un model admirable de fortificació militar, però els barcelonins la van odiar sempre per tot el que representava: perquè era el memorial de la desfeta i la repressió subsegüent, pels perjudicis econòmics i de tota mena que l'enderroc de cases i obradors va ocasionar, no sols als ocupants afectats, sinó a tota la ciutat, ja que va incidir directament sobre el comerç i el desenvolupament de les especialitats artesanies que es concentraven en un barri nascut precisament a l'entorn d'aquestes activitats. És ben significatiu del rebuig ciutadà permanent a aquesta presència amenaçadora el fet que, un segle després, tan bon punt el rei Ferran VII va haver jurat pel març de 1820 la Constitució proclamada a les Corts de Cadis i es va haver implantat el règim liberal, uns regidors del nou Ajuntament, en la reunió del 1r d'abril, demanen al cap polític, màxima autoritat de l'època, que siguin arrasats «els forts de la Ciutadella que dominen la ciutat».⁵³ Encara caldria esperar molts anys a veure-la convertida en parc.

A més de reforçar les muralles malmeses, més enllà de la Ciutadella, sobre el vell camí de Sant Martí de Provençals, es va construir una altra fortificació que va prendre el nom del capità general que la va impulsar, el nostre ja conegut príncep Pio de Savoia: el barri de l'Eixample que avui ocupa el seu lloc és el conegut com a Fort Pius, o Fort Pienc. Era una ciutat totalment militaritzada.

33. *AHCB*, Acords de l'Ajuntament 1820, pàg. 27.

Dins la documentació que es conserva a l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, hi ha les llistes mensuals de pagament d'estades de militars malalts a càrrec de la hisenda pública: a les que detallen les unitats d'on procedien els assistits entre el gener i el novembre de 1715 hi consten 63 noms de regiments. És possible que algunes vegades es tracti de diverses companyies d'un mateix regiment, com podria ser el cas d'unitats especialitzades –cavalleria, dragons, infanteria–, però en qualsevol cas es tracta d'una xifra impressionant.

Ciudadans antics i nous

Els moviments de població ocasionats pel llarguíssim conflicte internacional van anar més enllà del desplaçament de contingents armats d'un país a l'altre: els canvis de domini territorial que les vicissituds de la guerra i els diferents tractats de pau establien, anaven aparellats amb l'arribada de professionals i funcionaris lligats al nou aparell administratiu i el consegüent exili dels compromesos amb el règim anterior, sempre que no fossin directament víctimes de represàlies. Però també es pot documentar la presència de nouvinguts sense relació explícita amb l'exèrcit o la política, que exerceixen el seu ofici a la ciutat i alguns dels quals es casen amb dones catalanes. Molt probablement també van arribar a redós de les tropes, encara que sempre consten només com a menestrals (cuiner, cabelleraire, teixidor de draps, pentiner), atès que la majoria són francesos i porten aquí pocs anys. D'alguns no en consta l'ofici, com és el cas següent:

24 abril 1715 (f. 339r)

Pere Brunat, natural de «Viladie, bisbat de St. Flor en Ubernia» [La Viledieu, Sant Flor, Alvèrnia].

Maria Tresens (o Trassens), filla d'un pagès català.

(Santa Maria) Els testimonis del nuvi són de poblacions a només una hora de camí del seu lloc natal (un d'Esternos i

l'altre de Relach) i per això el coneixen; diuen que tan sols fa cinc mesos que en va sortir. El segon especifica que són «vinguts en sambre» a la present ciutat (subratllat a l'original): l'escrivent no devia interpretar el terme francès «ensemble» i ho va deixar així.

No tots vénen de França, però: tenim un napolità que és músic de la seu de Barcelona i es casa amb la filla d'un forner barceloní; els testimonis són un manescal que va venir de Nàpols amb ell fa sis anys i un mestre moler de la ciutat.³⁴

Entre els càrrecs directament vinculats amb la nova administració es troben els d'oficials de la renda del tabac, o de l'estanc del tabac, com es diu en un altre cas, relatiu al monopoli reial introduït pels Borbó, i el de guàrdia de la sal, aquest d'origen molt antic i abans d'àmbit local, que ara s'ha convertit també en estatal i proporciona grans ingressos a les arque de la monarquia.

7 maig 1715 (f. 347v)

Manuel de Coloma García, «oficial de la renda del tabaco de la Província de Catalunya», fill d'un pagès de Madrid.

Ignès (Vinyals) Camaposada, vídua de Ramon Vinyals, pagès, filla d'un pagès de Freixenet (bisbat de Vic).

(No hi consta la parròquia) Testimonis: un majoral de l'Artilleria, madrileny, coneix el nuvi de fa vint anys: van sortir junts de Madrid cinc anys enrere seguint l'exèrcit. Per la viduïtat d'ella, documents *in plica* i dues conegudes de sempre.

16 abril 1715 (f. 333v)

Joseph Fernández, guàrdia de la sal, natural de «la ciutat d'Astúries».

Maria Buigas, filla d'un fuster de Sarral, arquebisbat de Tarragona.

34. F. 345r.

(Santa Maria) Els testimonis del nuvi diuen haver-lo tractat al lloc d'origen, d'on va marxar fa dotze anys per residir a Madrid només quatre anys: la resta els passà servint com a soldat en el Regiment de la Reina. Per la núvia testimonien dues dones: una la té com a serventa a casa seva i l'altra diu que també coneix el nuvi per haver-lo tractat molt durant el setge.

Molts altres registres contribueixen a perfilar el mosaic heterogeni de la societat barcelonina de l'època i les incidències que configuraven la vida ordinària dels ciutadans, fins d'aquells que devien ocupar-hi posicions marginals, com els gitanos i els moros. Dels primers, en tenim dues mostres: el casament d'Emanuel de Salazar, marxant gitano barceloní, amb Joana Romero, donzella, en el qual tots els testimonis són de la mateixa ètnia i una de les dones és vídua d'un «capità de gitanos».³⁵

En el segon cas no es diu que el nuvi sigui gitano, mentre que és ben clar que ho és la núvia. El fet de pertànyer a la milícia no exclou aquesta possibilitat, que també es dona en el pare de la núvia:

18 setembre 1715 (f. 459r)

Joseph Batista, tinent reformat del regiment de Pou de Jafre, natural de Bàscara, bisbat de Girona.

Marianna Cortés, filla d'un tambor.

(No hi consta la parròquia) Dos altres tinent reformats del mateix regiment coneixen el nuvi de cinc anys ençà en l'exèrcit i un d'ells ja «un poc» d'abans. Per la núvia declaren una «fadrina gitana» de cognom Ximenes que la coneix des que entraren les tropes de «Felip V que Déu guard» i la té per lliure, etc. Una altra gitana, muller d'un tal Ximenes, tampoc la coneix d'abans de l'entrada filipista, però la té per lliure; la pròpia mare, Maria Cortés, acredita la seva llibertat per haver estat sempre juntes.

35. F. 442v.

El testimoniatge que tenim d'un «fill de moros» que projecta casar-se amb una noia del país va resultar inútil perquè les noces no es van dur a terme, però és demostratiu de la diversitat de població que hi havia:

26 setembre 1715 (f. 463v)

Josep March, jove mariner de Mataró «fill de moros, de nació mahometà [...] batejat en dita ciutat als 25 d'abril 1714».

Anna M. Font, donzella, filla d'un pagès.

Declaren testimonis per la núvia, però no pel nuvi: anotat que en té constància el mateix vicari general, Dr. Bastero, que els dispensa les amonestacions a Santa Maria.

Nota al marge: «non habuit effectum».

També es troba la informació del casament d'en Roc de Palma, natural de Cartagena, mariner de la galera *Sant Felip*, amb Francisca Maria, donzella de Gibraltar filla de pares turcs. No hi ha testimonis per la núvia, que haurien aportat més dades sobre la seva història personal; només consta que ha presentat la partida de baptisme.³⁶

De totes maneres, no sembla que les relacions amb la gent dels països islàmics sempre estiguessin lliures de problemes. Vegem, si no, el cas d'en Pere Macià, que se'n va haver d'escapar:

21 abril 1715 (f. 335r)

Pere Macià Boadas, jove mariner, natural de Lloret de Mar, de 39 anys.

Eulàlia Padró, filla d'un abaixador d'Esparreguera.

(Santa Maria) Un testimoni, també mariner de Lloret, coneix el contraent per haver navegat junts molt temps; només ha deixat de tractar-lo a Nàpols, on va estar dos mesos després d'haver-se escapat «dels Moros», on estigué 12 anys esclau, però el testimoni ha sabut pels altres mariners que han navegat amb ell que en cap lloc s'ha lligat,

36. F. 382v.

etc. Un altre testimoni diu que fa nou anys que el coneix, sense detalls. Els de la núvia diuen que la tenen rellogada, amb una germana «en un quarto de casa seva» fa quatre anys i també coneixen la família, que la ve a veure.

De tots els estrangers que van arribar amb les tropes o el seguici de Carles d'Àustria, n'hi va haver que no el van acompanyar a la seva marxa i els trobem dos o tres anys després casant-se a la ciutat, cosa que fa pensar que alguns hi van organitzar la seva vida de forma estable. Dues mostres en poden ser representatives, especialment pel contingut i per l'estil amb què s'expressen:

8 juny 1715 (f. 379v)

Samuel Huilo, vivander, natural de «Axford, bisbat de Litx-filth en Anglaterra» [Oxford, Litchfield?].

Maria (Estuart) Brenan, vídua de Guillem Estuart, soldat del regiment de Macaulif, filla de Thomas Brenan, irlandès. (Santa Maria) Per la llibertat del nuvi declara un anglès amb qui ha compartit el servei a diferents oficials que seguien les campanyes: sempre l'ha vist exercir de catòlic i l'ha tingut per lliure. Per «la dita Stuart», un irlandès que la coneix de 15 anys ençà i tractada sempre després de la mort del marit. Un altre irlandès afirma que fa 24 anys que es coneixen i que «ha conegut tots sos marits»; del darrer, G. Estuart, en diu que morí fa sis mesos a l'hospital de Barcelona, com és públic i notori en el regiment de Macaulif: ell mateix el va veure a l'Hospitalet 4-5 dies abans de morir, quan el portaren a Barcelona. Hi ha un certificat del capellà del regiment «de Dn. Demetrio Macaoliff» acreditant les diligències fetes sobre la llibertat dels dos contraents, amb una nota autògrafa del signant: «me consta qua a morio el marido de Maria Estuard».

25 setembre 1715 (f. 462r)

Fernando Federich, pagès, natural de Frankfurt (Alemanya). M. Teresa (Ribera) Delmau, vídua d'Anton Ribera, pagès. (Santa Maria) Acreditació de viduïtat *in plica*. Declara pel

contraent un alemany que el va conèixer a Barcelona en el palau de l'Arxiduc, on el testimoni era «cotxero de cambra» i el nuvi «cotxero [a seques]»: comença puntualitzant «que·s diu Joan [el nuvi]»; l'any 1706, abans del siti i passat aquest, anaren de campanya amb l'Arxiduc fins a Daroca, d'allí passaren a València amb els cotxes i van esperar l'Arxiduc que venia de Castella, amb qui se'n tornaren a Barcelona. S'hi estigueren fins a l'any 1710, que van tornar a sortir de campanya arribant fins a Madrid i després de tornada a Barcelona. Quan el senyor sortí cap Alemanya [sic], ell es quedà a la ciutat i no va veure més el contraent fins després del darrer setge, que entrà amb les tropes del rei. Un altre testimoni és de Milà, on es van conèixer el 1707. Després es van retrobar per pocs dies a Barcelona el 1710 o principis del 1711, perquè ell [el test.] se'n va anar a Portugal i també allà es retrobaren tres mesos després. Van estar un any i mig a Madrid, a casa del coronel Matamoros i fins ara s'han vist contínuament.

Del primer es pot remarcar l'accidentada vida sentimental de la Maria Stuard –deu ser un nom predestinat?– i la precisió final del capellà estranger, tan espontània com aplicada en qüestió de llenguatge. Del segon és destacable que en el setge de 1706, a què fan referència els testimonis, també eren les tropes borbòniques les atacants quan l'arxiduc Carles ja havia instal·lat la seva cort a Barcelona: la situació va arribar a ser molt compromesa fins que l'arribada d'una flota aliada va capgirar la proporció de forces i Felip d'Anjou, que mentrestant estava allotjat a Sarrià –com un any abans s'hi havia instal·lat Carles, quan eren els seus exèrcits els que envoltaven la ciutat–, va haver de retirar-se.

Un altre exemple notable de persona arribada amb l'exèrcit i que després trobem exercint el seu ofici com uns ciutadans més és el cas d'uns que van venir ja en la guerra anterior, la coneguda com a «guerra dels nou anys»:

14 setembre 1715 (f. 456r)

Simon Bellicûr Oliva, fadrí pagès, natural de Flandes, del bisbat de Monsat.

Mariàngela Llobet, filla d'un mestre perxer [passamaner] de Barcelona.

(Sant Just) Són testimonis del nuvi dos «flamenchs de la mateixa ciutat de Monsa» [Mons?] que el coneixen de petit: l'any 1695 vingueren tots tres junts a Barcelona «y serviren junts en lo siti del any 1697»; després, el contraent ha estat treballant a la ciutat fins ara i els testimonis també, l'un sempre i l'altre temporalment.

Algunes d'aquestes informacions contenen detalls curiosos, de vegades sobre fets dels contraents o formes d'expressar-se els declarants, de vegades perquè localitzen amb precisió llocs ciutadans i els situen molt més concretament que la simple adscripció a la parròquia, que tampoc no hi consta sempre. Així sabem, per exemple, que en Joan Mortrons, hortolà, va resultar «mort de estocadas en un desafió als Tapiots de St. Pere [...] y morí de repente, sense tenir temps de rebre los sacraments [...] Y tal la pública veu y fama», com declaren dos fusters barcelonins quan la seva vídua es vol tornar a casar amb un jove cirurgià, també vidu.⁵⁷ Segurament el lloc elegit per al duel era prop de la muralla i poc transitat. L'expressió «tal la pública veu i fama» es troba més d'una vegada, com altres formes de llenguatge popular que confereixen als textos una vivacitat molt atractiva: un testimoni diu que coneix el contraent «desde que mamava»; altres, que «menjaven junts» per expressar la familiaritat que tenien. O l'especificació «soldat de mar i de guerra» amb què s'identifica un declarant enrolat en una galera.

Hi ha també uns casos en què apareix la població anomenada Sant Felip, al regne de València: en un d'ells hi consta tot seguit l'especificació «olim de Xàtiva» que ens remet a un dels episodis més cruentos de la guerra: l'incendi i destrucció sistemàtica d'a-

37. F. 447r.

questa població que les tropes filipistes del Cavaller d'Asfeld van consumir. Després de reedificar-la i establir-s'hi nous pobladors, va rebre el nom de San Felipe en homenatge al rei que l'havia «renovat». No va recobrar el nom de Xàtiva fins després que foren vigents les Constitucions nascudes a les Corts de Cadis.³⁸

D'altres, demostren una preocupació de tipus moral que porta els que reben la informació i l'han de cursar a demanar certes precisions: és el cas d'una parella de llenguadocians de la parròquia de Santa Maria del Mar, per la qual testifica un vivander habitant a «casa Corrales, al Pla d'en Lluy». La núvia és vídua i la documentació que ho acredita és *in plica*, però ella a més ha prestat jurament «que ab dit Santusano [l'actual nuvi] no donà ni prometé paraula ninguna vivint son marit».³⁹ O bé el d'una informació que es demana al bisbat de Barcelona, en la qual ressona la sospita d'haver-se forçat la situació per aconseguir un casament avantatjós socialment:

28 febrer 1715 (f. 297r i 298r)

Petició (en castellà) adreçada al vicari general del bisbat de Barcelona per investigar la llibertat de Maria Baldirà, filla d'un pagès de Martorell, amb qui es vol casar D. Joseph de Sarrià, natural de Vitòria, tinent de la «Compañía de D. Francisco Remon, una de las del Regimiento de Medinasi-donia». El contraent és lliure i ha de passar «a la expedición de Mallorca y que siendo este casamiento cosa de punto de honor, no consiente dilación». El testimoniatge per la núvia confirma la seva llibertat i afegeix que «si tingués algun impediment, o altrament, si haguesen fet alguna violència per casar-se ab dit D. Joseph de Sarrià, creuen se sabia alguna cosa».

De passada, aquest ens situa al temps en què es va fer la darre-ra acció militar contra la resistència austriacista localitzada a

38. F. 385v i 444r.

39. F. 238r.

Mallorca i a Eivissa, que no van ser ocupades per les tropes borbòniques fins al 1715. És precisament en l'intent de traslladar-se a les illes, després de la caiguda de Barcelona, que el general Moragues, guerriller imbatible que sempre se'ls havia escapolit, va ser capturat juntament amb altres companys d'armes. Després de torturat, mort a garrot i finalment esquarterat, el seu cap fou exposat dins d'una gàbia durant dotze anys al Portal de Mar. Hi ha, però, un estudi basat en documents de l'arxiu de Simancas que els autors, Muñoz i Catà, van presentar en el IV Congrés d'Història de Barcelona (1995), en el qual es transcriu una comunicació de Matas (no diu qui és el personatge, però probablement es tracta de Gregori Matas, membre de la Junta Superior de Govern nomenada provisionalment pel duc de Berwick en substitució del Consell de Cent) a Manuel Vadillo, funcionari reial de Madrid, datada el 30 de març de 1715:

«Sobre la Prisión de Moragas, y demás Compañeros, diré â V.S. que el día 26 se sentenció al primero â ser arrastrado vivo por las Calles por un Cavallo, Degollado, y hecho quartos, puesta su Cabeza en una Jaula encima de la Puerta del mar [...].Cuyas sentencias se executaron el día 27 por la tarde, despues de haverles hecho pasar por los tormentos, no obstante cuyo rigor no quisieron confesar nada en Cabeza de los Socios, y Complices en el delicto».⁴⁰

Potser el capità general o alguna altra autoritat superior a l'esmentat Matas va modificar el primer punt de la sentència, perquè la versió de la mort a garrot és la que els historiadors recullen dels contemporanis, i un fet tan dramàtic i esgarrifós com l'arrossegament pels carrers hauria quedat en la memòria col·lectiva tan remarcant, almenys, com la presència de la sinistra gàbia. Els altres condemnats, segons l'escrit citat, van ser condemnats a ser penjats, i només un d'ells, en Jaume Roca, també a ser-ne exposat el cap dins d'una gàbia a la «Plaza de los traydores» [?].

40. MUÑOZ i CATÀ, «Les estratègies repressives...».

Moltes declaracions dels testimonis també es presten a observacions curioses, unes per la seva ingenuïtat, com la d'un sergent reformat del regiment d'Aragó, que va conèixer la futura núvia a València fa cinc anys i afirma que l'ha tractat «tot lo temps ha seguit lo Rl. Exèrcit [...] y així com a ell test. ha comunicat dt.^a contrahenta molts secrets, creu també que si se hagués casada o promès [...] ho sabria».⁴¹ D'altres, perquè presenten contradiccions i la història no resulta prou creïble:

1r de juliol 1715 (f. 406r)

Miquel Maurici Menan López, jove mestre de cases, natural de Madrid.

Magdalena (Casas) Vila, vídua de Joan Casas, pagès de Tàrraga, filla d'un pagès d'Estafranch [Hostafrancs], bisbat de Solsona.

(Parròquia del Pi) Testifiquen per la núvia la vídua d'un cotxer i la muller d'un teixidor de llana veïnes d'ella: el marit morí el 26 de gener a la casa del carrer d'en Petritxol, el van ajudar a vestir un cop mort i el van acompanyar a l'enterrament. La vídua va continuar habitant a la casa i saben que és lliure i sense impediment per casar-se de nou. Hi ha també testimonis pel nuvi, però una nota al marge diu que «ha de portar més testimonis dit Menan». En efecte, hi ha certes diferències entre els que es presenten: un treballador de Barcelona diu que el va conèixer fa dos o tres anys a Madrid perquè anava a menjar a casa de la seva mare [del nuvi] i van sortir junts servint a dos capitans del RGE, amb la trajectòria habitual de Lleida, València, Tortosa i setge de Barcelona, on van estar tot el temps; després van seguir els seus amos al quarter de l'Esplugu fins a tornar a Barcelona. Un altre criat també el coneix des de dos o tres mesos abans del setge: un mes abans, el contraent se'n va anar de Barcelona i no s'han retrobat fins després; per un conegut mutu sap que no és

41. F. 404v.

casat, etc. Un soldat del RGE, de Huete (Conca), completa la informació: sap que a Madrid estava de «pífano» [pifre] de la Companyia de Cigarrete (malnom?, «Sigarrote», segons Castellví) i encara hi està; des que van sortir de Madrid han anat sempre junts: a Lleida (3-4 mesos), de guarnició a Tortosa, uns altres 3-4 mesos, i després a Barcelona durant el setge.

Les informacions recollides permeten comprovar l'enorme presència militar a la ciutat a què ens hem referit abans: algunes corresponen a situacions transitòries, en què els protagonistes tornen a la vida normal un cop acabada la guerra, però en moltes d'altres es fa patent que segueixen enrolats als regiments que van assetjar Barcelona, o que hi van ser destinats de guarnició posteriorment. Sabem també que grans edificis civils i religiosos van ser utilitzats com a casernes (Drassanes, Llotja, convents –a Lleida, la mateixa catedral) i que alguns van estar ocupats fins i tot després d'haver-se construït la Ciutadella. Però allà només hi havia la tropa; a tot el país, els oficials s'allotjaven a les cases particulars: només van quedar lliures d'aquesta obligació els nous administradors i els ministres reials. Se'ls havia de proporcionar llits parats i robes de taula, llum, llenya i sal. El menjar, en canvi, se'l procuraven pel seu compte. Francesc de Castellví, que va viure els fets en persona, relata en les seves *Narraciones históricas* com la població va començar a inclinar-se més per allotjar estrangers que espanyols: els francesos actuaven més a favor de la població quan hi havia avalots o abusos per part de les tropes ocupants.⁴² Aviat els bisbes van haver de posar en relleu com els problemes de l'allotjament perjudicaven especialment les cases on vivien dones joves, casades o solteres.

Pel que fa a l'Església, la situació de la diòcesi de Barcelona era del tot anòmala des de feia anys: el bisbe, el benedictí Dom Benet de Sala i Caramany, havia estat empresonat i retingut fora de la seva seu per Felip V, a causa del seu suport a Carles III. Després

42. FRANCISCO DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid, 2002, vol. IV, pàg. 320.

d'una llarga obstrucció política a la seva condició i drets eclesiàstics, finalment va poder exiliar-se. Però, malgrat els intents reials d'aconseguir-ho, la sanció política no era suficient per fer-li perdre la condició pastoral: en l'endemig, fins havia estat elevat al cardenalat. En el foli 416 del volum d'informacions estudiat, el dia 23 de juliol de 1715 hi ha una anotació lacònica segons la qual havia arribat a les 11 del matí la notícia de l'òbit, però no es diu de qui. La nota sembla interrompuda i la resta del foli està en blanc. Al següent (417r), es troba un encapçalament que transcriu l'autorització del Capítol per continuar els registres, per «Sede Episcopali Vacante». La mort innominada, doncs, era la del bisbe perseguit i exiliat a Roma, que a la seva seu barcelonina ni tan sols mereixia ser-hi consignat amb el nom i títol propis: aquest reconeixement no hauria estat políticament correcte. Fins al 1716 no hi ha designació del successor, evidentment castellà i després Inquisidor i Cardenal-Arquebisbe de Toledo.

Mentrestant, tots aquests anys van ser els diferents vicaris generals els qui exerciren l'autoritat eclesiàstica. Abans de la caiguda de Barcelona, ja hem vist que qui se'n feia càrrec era el doctor Francesc Rifós, que després d'exiliar-se a Viena va ser substituït pel doctor Baltasar Bastero. Com a màxima figura de l'Església barcelonina, va ser aquest qui va donar la benvinguda al vencedor duc de Berwick en fer l'entrada triomfal a la ciutat. La seva adscripció al nou règim no presenta cap dubte: d'ell és un edicte del 8 de juny de 1715 en què, per evitar les dissensions familiars que les simpaties d'alguns vers el rei Carles ocasionaven «haciendo recibir las esperanzas del dominio del Archiduque, lo que era contra los preceptos de la Iglesia Católica» [la divisió entre famílies], decreta pena d'excomunió contra tots «los que se opondrían a toda dilección fraterna y no querrían por rey a Felipe V» i retira la llicència de confessar a tots els preveres i religiosos «que no fuesen curas», és a dir, als menys controlables per no estar enquadrats en una parròquia. És evident que només es consideraven culpables de pertorbar l'harmonia familiar els dissidents.

La darrera de les informacions més destacables en el volum objecte d'estudi ens introdueix en una etapa política posterior, encara que també relacionada amb l'arribada de personalitats vinculades al nou reialme i tot el seu seguici d'acompanyants. El text diu així:

14 octubre 1715 (f. 473)

Juan Noble Balsamar, coc, natural de Nàpols.

Mariàngela Lladó, donzella, filla d'un pagès d'Òrrius.

(No hi consta la parròquia) Testifica per la núvia un cirurgià de Logronyo, Regne de «Castilla», que la coneix de fa 8-9 anys (3 anys a Òrrius, 5-6 a Mataró, i a Barcelona uns 14 mesos) i mai ha sabut que fos promesa o casada. També declara la seva germana, muller d'un carreter de Barcelona. La història del nuvi és relatada primer per ell mateix: va sortir de Nàpols fa 14 anys i sempre ha fet de cuiner, primer del duc de Moles uns cinc anys i després de l'«Enviat de Parma» (diu «de Saboya», ratllat) i encara més tard, d'altres de Barcelona. Un cotxer del «Excm. Príncep Pio», natural de Càpua, el coneix des que tots dos van sortir de Nàpols amb el Regiment de Guàrdies de Felip V i fins ara l'ha tractat «en casa del Duch de Molas» com a cuiner, després en la de l'«Enviat de Parma» i altres, excepte durant dos mesos que el contraent ha estat a Mataró. Un revenedor de Nàpols diu també que va sortir-ne amb ell, però que el testimoni ha estat sempre a Barcelona. Tot i així, creu que si s'hagués casat ho sabria, etc.

Conèixer la identitat d'aquest enigmàtic «enviat de Parma» ha constituït un objectiu d'interès creixent, tot i que només es tracta d'una relació circumstancial, que no afecta gens ni mica la vida dels protagonistes. Però el fet que hi aparegui designat així, sense cap altra especificació, el presenta com un personatge públic i desvetlla la curiositat de saber de qui es tractava.

Una hipòtesi versemblant sorgeix del relat de les *Narraciones históricas* de Castellví: segons explica, després del contratemps

que la batalla d'Almenar (1710) va representar per a Felip i el seu exèrcit –ell mateix va haver de ser rescatat després d'haver caigut a una sèquia en la seva fugida precipitada–,⁴⁵ aquest va aconseguir del seu avi, Lluís XIV de França, que li cedís el mariscal duc de Vendôme com a comandant de les seves tropes peninsulars i amb ell va arribar el seu secretari particular, l'«abate» Alberoni, personatge d'origen humil però ambiciós i d'experimentada capacitat negociadora. Poc temps després moria Vendôme i aquest fet va donar ocasió al secretari d'establir contacte directe amb el rei de França i de retornar a Espanya amb el títol «d'agent del duc de Parma» per negociar el segon casament de Felip V amb la princesa Isabel Farnese, neboda i fillastra del duc de Parma. Alberoni havia començat la seva progressió social i política a la casa ducal i exercia gran influència sobre la jove princesa, de qui es va erigir en conseller privat. El casament es va fer per poders el setembre del 1714 i la nova reina va arribar pel desembre, acompanyada del que més tard seria el famós cardenal Alberoni, anys a venir protagonista absolut de la política espanyola.

Tot fa pensar, doncs, que devia ser aquest personatge qui durant un temps va comptar amb els serveis de l'obscur cuiner napolità després casat a Barcelona.

* * *

L'any després que tots aquests personatges se'ns fessin visibles amb els seus relats, el nou règim de govern de Catalunya va quedar fixat pel Decret de Nova Planta i es va fer realitat el disseny de Felip d'homogeneïtzar amb les lleis de Castella tot el territori

45. La batalla d'Almenar (27 juliol 1710) va tenir lloc quan Felip havia ocupat Lleida, però no havia pogut aconseguir Balaguer, ben defensada per les tropes de l'Arxiduc; tots dos van coincidir en la necessitat d'assegurar-se vies de comunicació, i aquesta vegada Carles es va anticipar, cosa que li va donar avantatge per obtenir les millors posicions sobre el terreny i el fracàs de l'adversari. Un plànol i el relat de la batalla es pot trobar a l'obra de l'historiador local Francesc MARTÍ I SOLSONA, *El retorn de l'àngel a Almenar*, Almenar, 1984, pàg. 17-21.

peninsular. Els qui van lluitar per l'altra opció possible, és a dir, la que el canonge i vicari general Rifós va expressar tan bellament quan l'anomenà «rei de les Espanyes» i no d'una sola identitat nacional imposada per l'«estrèpit d'armes», van haver de renunciar-hi obertament, però van deixar ben viu el testimoni del seu esforç per mantenir-la.

Que les actuals generacions en siguem mereixedores i que a ells els acompanyi sempre el nostre record i homenatge!

Sumari

Justificació	3
Base documental: les informacions prèvies a la llicència de matrimoni	5
Els expedients matrimonials a l'Arxiu Diocesà de Barcelona	6
Els registres compresos entre el 16/0/1714 i el 16/10/1715	10
Les descripcions	11
La guerra i el setge de Barcelona	15
Vida i mort a les campanyes	16
Mort a la Barcelona assetjada	41
Barcelona i els seus habitants	55
Represa de la vida quotidiana	55
Ciutadans antics i nous	61

Títols publicats:

001

Els dirigents patronals i la Setmana Tràgica

Soledad Bengoechea

002

Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència

Joaquim Clusa

003

Composició i percepció dels drets del Consell de Cent barceloní durant el segle XVI

Jaume Dantí i Riu

004

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional

José Sarrión Gualda

005

La teoría del salario obrero y la subestimación del trabajo femenino en Ildefonso Cerdà

Cristina Borderías, Pilar López Guallar

006

Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)

Josep Hernando i Delgado

007

L'extensió i la consolidació del fet metropolità

Josep Oliveras i Samitier

008 (en preparació)

Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català

Ramon Grau

009

La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona
Sebastià Solé i Cot

010

Barcelona i la UGT, un segle d'història (1888-1988)
David Ballester

011

Batlles, regidors i procuradors síndics generals dels pobles
del Pla de Barcelona sota la Nova Planta, 1718-1808
Enric Comas i Parer

012

La Corónica Universal del Principado de Cataluña
de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)
Eulàlia Miralles i Jori

013

La presidència de l'Ajuntament de Barcelona (1718-1808)
Rafael Cerro Nargáñez i Pere Molas Ribalta

014

Els inicis de les assegurances socials modernes a Catalunya, 1917-1937
Alfred Pérez-Bastardas

015

Repertori de fonts d'arxiu per a l'estudi de la ciutat de Barcelona (1714-
1808)
Sebastià Riera i Viader

016

Els fons documentals municipals del període 1808-1868.
Guia d'investigació
*Montserrat Beltran, Núria Burguillos, Sebastià Riera, Jordi Serchs, Xavier
Tarraubella i Laura Ureña*